

Keresztény Magvető.

Az Unitárius Irodalmi Társaság folyóirata.

Szerkesztették:

VÁRI ALBERT

és

P. SZENTMÁRTONI KÁLMÁN.

LXXIV. KÖTET.

1942. ÉVFOLYAM.

1942.

Lengyel-nyomda Kolozsvár, Bólyai-u. 7.

Felelős vezető: Lengyel Albert.

T A R T A L O M

1. Hittani, bölcséleti és neveléstudományi dolgozatok.

	Lapszám
Hit, vallás, egyház. Dr. Gyulai Zoltán — — — —	1
A technika rohamos fejlődésének hatása a vallásos érzésre. Gál Vilmos — — — — — — — —	12
A pogány Lin Yutang. Székely D. Gyula — — — —	25
Egyház és állam. Dr. Gyulai Zoltán — — — — —	59
A végső problémák keresője. (Emlékezés dr. Varga Bélára.) Dr. Kemény Gábor — — — — — —	105
Magyar nemzeti nevelés a családban és az iskolában. P. Szentmártoni Kálmán — — — — — — —	109
A templom és az iskola. Dr. Mikó Imre — — — —	116
Laotse. Dr. Gyulai Zoltán — — — — — — —	125
Jób két arca. Kővári Jakab — — — — — — —	167
Laotse. Dr. Gyulai Zoltán — — — — — — —	213
Reform és fejlődés. Dr. Gelei József — — — — —	225
Reformáció és unitarizmus. Simén Dániel — — — —	231
Unitárius életeszmények. Zoltán Sándor — — — —	240
Laotse. Dr. Gyulai Zoltán — — — — — — —	246

2. Életrajzok, történelmi cikkek.

Egyházi jogtörténeti adalék. Dr. Ferenczy Géza — —	17
A görög-keleti magyarok. Dr. Tóth György — — —	22
Brassai Sámuel és a muzsika. Lakatos István — — —	34
Dr. Tóth György. Vári Albert — — — — — —	49
Búcsúszavak dr. Tóth György ravatalánál az U. I. T. nevében. Dr. Csiki Gábor — — — — — — —	52
Kovács Imre 1866—1942. Vári Albert — — — —	53
Búcsúbeszéd dr. Varga Béla koporsójánál. Dr. Gelei József — — — — — — — — — —	54
Az Első Unitárius Népfőiskolai Tanfolyam Kolozsvárt. —	69

Tartalom.

	Lapszám
Megnyitó beszéd. Dr. Abrudbányai János — — — —	69
Üdvözet. Józan Miklós — — — — — — — —	72
A mélység élettörvénye. Simén Dániel — — — —	73
A keserű pohár. Vári Albert — — — — — — — —	78
Szántatok új szántást. Dr. Abrudbányai János — —	83
Kik vettek részt az Első Népfőiskolai Tanfolyamon? Dr. Abrudbányai János — — — — — — — —	88
Beszámoló a Tanfolyamról általában. Dr. Kiss Elek —	90
A magyar nép. Dr. Gelei József — — — — — — — —	94
Mit éreznek a hallgatók. Dr. Abrudbányai János — —	99
Brassai Sámuel és a muzsika. Lakatos István — — —	143
Vitéz nagybányai Horthy István. Szent-Iványi Gábor —	161
Dr. bölöni Mikó Freenc. J. M. — — — — — — — —	165
Az ősz „zsidó-keresztény” mozgalom megszűnése. Lőrinczy Géza — — — — — — — — — —	178
Jóltevőink emléke. Megnyitó beszéd. Gálffy Zsigmond —	188
Augusztinovics Pál. Benczédi Pál — — — — — — — —	189
Bezáró beszéd. Józan Miklós — — — — — — — —	199
Adalékok Nagyfalusi Fekete Gábor életrajzához. Dr. Tóth György — — — — — — — — — —	200
Mikor és hogyan alakult meg a kolozsvári unitárius Kol- légium Olvasóegylete. P. Szentmártoni Kálmán —	228
Brassai Sámuel és a muzsika. Lakatos István — — —	260
Halottaink. V. A.	
Kovács Lajos — — — — — — — — — —	265
Dr. Zsakó Andor — — — — — — — — — —	266
Bölöni Vilmos — — — — — — — — — —	266
Katona Ferenc — — — — — — — — — —	267

3. Irodalom és művészet.

Mikó Imre: Huszonkét év 1918—40. Ism. Szentmártoni Kálmán — — — — — — — — — —	42
Az Unitárius Irodalmi Társaság 1942. május 17-én tar- tott felolvasó ülése. — — — — — — — — — —	151
Péter Lajos: A székelykeresztúri unitárius gimnázium rö- vid története különös tekintettel a román megszállás éveire. — — — — — — — — — —	152
Kristóf György: Tudományos intézetek Erdélyben. —	153

	Lapszám
Végh József: Hogyan él ma az erdélyi magyar társadalom. — — — — — — — — — —	153
Lőrinczy Géza: A negyedik evangélium. — — — —	154

4. Különlélek.

Olvasóinkhoz. Szerkesztőség. 47. Új teológiai magántanár. 47. Szabédi Székely László kitüntetése. 47. Felhívás a keresztúri vendiákokhoz. 47. László Gyula. 48. Gyász hírek — László János, Balázs Andrásné sz. Balogh Ilona, Tanka Károly. 48. Az Unitárius Irodalmi Társaság felolvasó ülése. 102. Az Egyetemes Unitárius Lelkészkör Budapesten tartott rendkívüli közgyűlésének tárgysorozata. 103. Bölon. 103. Beszterce. 103. Leány Népfőiskolai tanfolyam. 104. Iskolán kívüli Népnevelés. 104. A lelkeszi továbbképző tanfolyam missziói szolgálata. 156. Jóltevők emlékünnepélye. 159. Új civilizációt várunk. 159. A biborosi kollégium tagjai. 160. Gyász hír — özv. Gábor Albertné sz. Gáspár Katalin. 160. Kelemen Lajos. 237. A közélet tisztasága. 237. A gyermekek vallása. 238. Beíratkozás főgimnáziumainkba. 238. Hét nyelven jelenik meg a Néptanítók Lapja. 239. Márkos Albert. 239. Az Egyházi Főtanács elmarad. 224. Az új határon túl maradt híveink helyzete. 224. Hitoktató lelkészek. 224. Egyházjavítás és hitjavítás. 268. November 15. 268. Körösi Csoma Sándor. 268. A bolsevizmus jubilál. 269. A Dávid Ferenc Egylet előadás sorozata. 269. Zilahy Lajos adománya. 270. Fejedelmi hamvakat temetett Kolozsvár. 271. Kádár József emlékezete. 271. A Magyar Kultúrális Egyesületek közgyűlése. 271. A kolozsvári színjátszás 150 éves. A Magyar Kultúrális Egyesületek Országos Szövetségének választása. 272. Pályázati hirdetés. 272.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXXIV. ÉVF. 1942.

JANUÁR—FEBRUÁR

1. FÜZET.

Hit, vallás, egyház.*

Most kérdezhetné valaki, hogyha az elmondottak** képezik a hit eredetét, mi az, amit ez nekünk ad, miben áll a hit tartalma. A felelet az, hogy adja a megnyugvást arra a nyugtalanságra, ami lelkünket a kézzel fogható világon túli kérdések felé hajtja. Megnyugvást ad egy képben, amely kép felöleli a mi köznapi világunkat és ezt behelyezi egy nagy képbe, ami átöleli az egész világot. Itt helyet kapunk, és bár a világmindenséghez képest kicsinyek vagyunk, kicsinységünk dacára is jelentőséget nyerünk. Jelentőségünk oly nagy, hogy közvetlen kapcsolatba lépünk a legfőbb élet forrásával, de alá is leszünk rendelve; alárendeltségünk azonban egyszersmind gondoskodás is rólunk. Alá leszünk rendelve és mégis felelősek vagyunk. Kicsinyek vagyunk, de egy végtelenbe jutó fejlődési lehetőség áll előttünk. Sok mindent mondhatnék még így és mégsem fejteném ki eléggé. De nem is ez a szóban való kifejtés a fontos, hanem mindennek a megérzése. Mindennek a megérzése egy érzelemben nyilvánul meg, amely érzelmenek nincsen szüksége szavakra, amelyik önmagának világos, érthető és elég. Innen a nagy elhivatottak belső lelki nyugalma és innen van az, amit Buddha képeken látunk és amiről csodálatosan nyilatkoznak azok az utazók, akik ezeket a Buddha-szobrokat a magok természetes nagyságukban látták, hogy azokon a belső lelki nyugalom és belső lelki boldogság csodálatos, sugárzó derűje ül. Tehát az eredmény egy megnyugtató, boldogító, felemelő érzélem. Ennek az érzelmenek nagy gyakorlati jelentősége van,

* Szerző előadta a Dávid Ferenc Egylet 1941. okt. 24-én tartott előadó ülésén.

** Lásd: Keresztény magvető, LXXIII. évf. 1941. 235.

mert ez döntően befolyásolja mindenféle gyakorlati ténykedésünket. Itt van az a pont, amikor a szellemi és lelki úrrá lesz az énünkön keresztül az anyagi felett.

Hogy micsoda a mi énünkben az anyagi és szellemi kapcsolatának mechanizmusa, nem tudjuk, de szerény véleményem szerint bele kell nyugodnunk abba, hogy a létnek egyes kérdései örökre zárva maradnak értelmünk előtt. Ebbe bele kell nyugodnunk és nem is olyan nehéz belenyugodnunk, mert az egyik oldalon az érzéseink, az érzelmeink vannak, mint át-élt, átérzett hangulatok, amelyek már nem kívánnak további magyarázatot, amelyek magukban a végső megnyugvást jelentik; másfelől a gyakorlati cselekedeteink vannak, amelyek ezen hangulatoknak, érzelmeknek tüzeből, hullámaiból születtek, amelyek mintegy megvalósítását képezik annak a lelki állapotnak, amit összefoglaló szóval hitnek nevezünk. Itt a szavak csak jelölnek valamit, aminek tartalmát minden „én“, minden egyén a saját lelkének hullámozásaiból adja. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ezek a szavak, amelyek a léleknek hitéleti rezdüléseit jelölik, nem olyan kézzel foghatóak, mint az anyagi tárgyak jelzésére szolgáló nevek. Itt a szószerinti egyértelműség megszűnik és helyére lép a jellegbeli egyértelműség, amelyik tele van gazdag egyéni színeződéssel. A lelki élet szavainak tartalmát egyénenként önmagunkban kell fokozatosan kifejlesztelnünk, mintegy azokba kell elraktározunk egyéni érzelmeinknek tudatosított képét, tüzeit.

Visszatérve tehát a hit fogalmához, erre is állanak a fenti megjegyzések. A múlt előadásban fel is soroltam, hogy a történelmi idők a legkülönbözőbb theismusokat termelték ki. A történelmi képek végső kialakulásában egyik fontos mozzanat vagy tényező tisztán didaktikai jellegű. Amint a múltkor említettem, egyes kiváló vallásos zsenik képezek csak nagyvonalú, átfogó jellegű lelki képeket kitermelni, amelyek a lelkünket kielégítik. Az a kérdés, hogy milyen kép az, amit az emberek könnyen megértenek és elképzelnek, és hogy az átlagemberek miképpen jutnak ehhez a képhez. Tanítani kell őket, rá kell nevelni őket erre. Ennek pedig olyan lélektani feltételei vannak, ami a tömeg lelkiségében, értelmi fejlettségében, fantáziájában és nyilván lokális életviszonyaiban is adva vannak. Az egy ember szülte képét vagy megsejtést részletezni kellett szóban,

szemléletessé kellett tenni részben szóban, részben tárgyilag és egységessé kellett tenni. Az egyéni hitből társadalmi kérdés lesz. Így lett az egyéni hitből a tömegmozgalomban vallás.

Ennél a folyamatnál pedig egy fontos dologra, vagy fontos kérdésre akarok rámutatni. Miképpen lehet az, hogy egyes magasabbrendű, kereső lelkek extatikus pillanatainak megsejtései tömegtulajdonokká legyenek és pedig olyan tömegnél, amelyik lelkileg nem képes ezekre a megsejtésekre. Ennek a módja nagy vonalakban a következő: Bár a tömeg egyéneinek a lelke kisebb képességű, mégis él azokban egészen homályos, bizonytalan formában egy homályos törekvés érzésében — im dunklen Drange — a magasabbrendűnek a sejtése, hiszen — mint a múltkor láttuk, — természeti adottságról van szó. A megértésre a dispositio ott van a lelkekben. Tehát csak aról van szó, hogy ez a dispositio hitérzelmekké tudatosuljon. Ennek a tudatosulásnak, a homályos sejtések megvilágosodásának legegyszerűsebb megindítója egy emelkedett, hívó léleknek a látása. Mikor pedig megjelenik előtte egy ilyen prófétaszerű lélek, a maga egyszerűségében, de az ő megvilágosultságának megejtő hatása alatt, az ő teljes testi és lelki odaadottságában egy nem köznapi eszmének, akkor a tömeg érzi, hogy itt van előtte megtestesülve az, amiről ő csak öntudatlanul sejtette azt, hogy van. Tehát a meghatott lélek testi megjelenésének hatására tudatosul benne és egyszersmind testi formát ölt előtte az ő homályos lelkisége. Komplikált kölcsönhatásról van szó, ennek a sokrétű kölcsönhatásnak egyik döntő tényezője azonban egy meghatódott léleknek a testiség felett való úrrá levése, tehát az emelkedett lelkiségnek testileg, tehát láthatólag való megjelenése is. Álpróféták is vannak és voltak, de ezek nem nagyon hosszú életűek. A próféta tanít — úgy látszik, hogy ez is hozzátartozik a hitbeli megvilágosodott lélek természetéhez, hogy úgy érzi, hogy az ő világosságát át kell adnia más lelkeknek is — tehát ő tanít és a tanítása szintén szemléletes kell, hogy legyen, mert a tömeg csak szemléletes képeket ért meg. A szemléletes képek pedig a tér-idő-substancia világából vannak véve. Gondoljunk csak a jézusi példázatokra. Az anyagszerű vagy anyagi világból vett képek szellemi, lelki tartalmat közvetítenek. Az emberek lelkében azonban ez a kétféle világ homályosan összevegyül. Gyakori eset, hogy a szellemi dolog

is anyagiisan él az emberek képzeletében, az anyagi kép szellemi tartalmat világosít meg és közvetít. Csak a bölcséletileg magas képzettségű embereknél várható, hogy a kategóriák, az anyag és szellem külön maradnak, amint a régi hindú irodalomban látható. Azonban lélek és lélek kölcsönhatása ma is megvan és ugyanilyenszerű. Csak szóval meggyőzni nehéz, de a kétkedőt megerősíti egy másik felvilágosultnak a látása. Nemcsak vallásos hitbeli dolgokra lehet ezt alkalmazni. Minden szellemi és leki dolognál így van ez. Elkezdve onnan, hogy nagyon megnyugtató a lelküket, ha meg vannak velünk elégedve; jól esik ha dicsérnek; ifjú korunkban roppant erőtényező a további munkánkban, ha kisebb erőfeszítéseink elismerést érdemelnek ki és így tovább. Vagy más példa: Veszünk egy festményt, amit szépnek tartottunk; jól esik, ha találunk valakit, aki azt szintén szépnek találja vagy pedig lehangol, ha az ellenkezője történik. Miért van ez így? Mert a lelkiek területén nincsen egyértelmű igazság, sokféle lehetőség van, nehéz tehát a jobbnak a bizonyossága. Egy másik lélek, amelyik ugyanezen a véleményen van, már nagy megnyugvást jelent. És ugyanez áll minden művészire is.

Mikor tehát egy egyéni hit érzelmeit egy másiknak elmondjuk, mikor őt arra tanítani akarjuk, ilyen szemléletes szavakba, képekbe keil foglalnunk érzéseinket. A cél: a másikban ugyanilyen érzések keltése, de ezt csak a másik tudja megtenni, amikor a szavakat visszafordítja érzésekké. Általában tehát: lelkiiséget, lelki hangulatokat a szemléletes világ szavaival festünk, írunk le, vázolunk és lelkek fordítják ezt vissza a lelkiség területére és ott lesz belőle érzélem, érzelmi hangulat, átélés, végső fokon lelki valóság. Ez a visszafordítás függ az illető értelmi és lelki képzettségétől. Így lesz a hitből vallás és akik megpróbálják a magasabb eszméket újra és újra hangsúlyozni, a tömegeket erre a magasabb lelkiségre nevelni, azok a vallássá lett hitnek a papjai. Az egyéni hitből itt általános emberi probléma lesz, gyakorlati kivitelében pedig confessio vagy vallás.

Mindenféle hitágazat vagy vallásnak a papjai — legyen az brahmán, legyen az buddhista, mohamedán dervis, vagy keresztény főpap, — szóval minden vallásnak az ápolói tudják ezt évezredek óta és törekszenek ezt az érzelmi gazdagságot, az ér-

zelmeknek ezt a hittel nüanszirozott sokaságát kitermelni bennünk. Így jutunk el a nevelés, és pedig a hívésre való ránevelés kérdéséhez. Tehát arról van szó, hogy valakiben lassan kifejlesztődjék a készség eljutni ehhez az érzelemhez, jobban mondva ebbe az érzelmi állapotba. A képesség valójában a lényünkben van, de annak a gyakorlati kifejlése hosszabb folyamatból áll. Úgy látszik, hogy ezen érzelmi állapot természetéhez tartozik, hogy akik a saját maguk erejéből eljutottak ide, hívatásuknak, kötelességüknek érzik azt, hogy másokat is segítsenek ide. És így indul meg a tanítás. A tanítás hatására — és itt a személyes közvetlen hatás a legfontosabb — a kezdő lélek apró érzelmi hullámváltozásokon keresztül fokozatosan fejlődik és mintegy kitárul a lelke. Fokozatosan gazdagodik érzelmeiben, átélőképességeiben. Nem lehet mást mondani, mint azt, hogy a lélekben ott levő, szunnyadó képességek lassanként kifejlődnek. A belső lelki hangulatok kezdődnek a legegyszerűbb életbenyomásokból és ezekhez járulván a tanítás világosító, melegítő, lelkesítő hatása, mind gazdagabb, nemesebb, mélyebb hangulati átélésekre lesz a léleknek képessége és ezek folytán ezekben része is. Ezért kezdődik a vallásos nevelés a gyermekkorban, amikor a szív még üres, de fogékony, amikor a szívnek még energiái vannak, amelyek élményeket keresnek.

És el kell fogadnunk, mint tapasztalatot, hogy egy-egy vallásnak nevezett eszmei körnek meg van az a maga szervessége, hogy együtt egyönmagában kielégítő, megnyugtató, felemelő, sőt holdogító hangulatot adnak, amiben jól érezzük magunkat, de a tulajdonságához tartozik az is, hogy az egyik eszmei körből nem tudunk átmenni a másikba. Bár érdeklődünk a buddhista tanok iránt, de nem tudunk egy buddhista érzelmeibe belerengatózni. Ugyanígy van ez különösen bármely két hit, két vallás között. Sőt már a kereszténységen belül is magvan ez. Úgy látszik, hogy vannak mélyebb lelki adottságok, amelyek ezt a szétválasztást létrehozzák. Én azt hiszem, hogy ez a szétválasztó elem a hit érzelmi részének az összefonódása értelmi elemekkel. Az értelem világában kézzelfogható egyszerűségek vannak. Az értelem világában egyértelműség van. Az értelem világában nem tudunk ellentmondásokat elviselni. Minden hitféleség keresi a kézzelfogható világ földöntúli alapjait. Tehát összekapcsol anyagit és szellemi, jelent, múltat és jövőt; vé-

gest és végtelent. A lélek az, ami a kettőt együtt egy egységnek látja. Egyik oldalon ott van a kézzelfoghatóság, a másik oldalon ott van a csak sejtések ezernyi sokfélesége és a kettőnek mégis egy ellentmondás nélküli rendszert kell alkotnia. Mert ebben van a megnyugtató. Természetes tehát, hogy egy hitágazat elemei nem vihető bele egy másiknak a világába. Mindenféle vallás tudósainál, teológusainál, jóghijainál vagy bráhmánjainál és sámánjainál évezredek alatt az itt vázolt gondolatkörnek nagy tudománya raktározódott el. Az emberi elme és szív legjobb erőfeszítései vannak itt felhalmozva. Ezért konzervatív minden hitirány kútfőinek a védőserege.

▲ hitre való ránevelésnél sok munka adódik, részint elvi jelentőségű és részint gyakorlati. Az elvi munka a tanítandó hitelvek megállapítása, végső fokon az eszme szóbefoglalása. Itt nem lehetett az egyéni beállításhoz korlátlan teret engedni. Azután a gyakorlati tanításnál vannak mesterségbeli készségek, amit nem könnyű megszerezni. Mindkét irányú munkát csak olyan emberek végezhetik, akiknek az életük ebben folyik le, akik nagyrészt meg vannak kímélve az élet köznapi gondjaitól. Hiszen csak így képezhetik és fejleszthetik lelküket arra a fokra, hogy feladatuknak lelki tartalom szerint is meg tudjanak felelni. Erre a célra tehát anyagi eszközök is kellenek: ezt csak a közösség állíthatja elő. Tehát megindul a hívők között egy szervezet a fent vázolt cél elérésére.

És így alakultak ki az egyházak. Természetesen, amint minden történelmi képződmény rétegről-rétegre fejlődik és tartalmaz sok salakot is éppúgy, mint a sóbányák sója évezredek tengereinek sóját adja kis tökéletes kristályokban, de a kristályok között ott van a tengerbe hullott por és egyéb hordalék is. Éppen így vagyunk az egyházakkal és az egyházak szentesített hitével is. Egységes hitkeret — amit nálunk Credo-nak neveznek — van az eszmei oldalon és a gyakorlati oldalon az egyház, mint gyakorlati intézmény. Egy hitirány keretében megnyugvást találni és emelkedett lélekhez jutni — amint említettem — nevelés és magasabb fokon önnevelés dolga. Ezt végezi az egyház. De mint minden gyakorlati dolognak, ennek is megvannak a maga anyagi feltételei. Az egyházak tehát a hiteszmék megvalósítására törekvő gyakorlati szervezetek. Éppen úgy amint lelki életünk kifejlésének feltétele testünknek jó egész-

ségben való tartása, az egyházak eszmei feladatainak elvégzésére megvannak annak anyagi feltételei. Az egyházak tehát az egyik oldalon a szellemben gyökereznek, a másik oldalon a tisztán anyagiba torkollanak bele. Szellemi és anyagi kapcsolódik itt is össze és az anyagszerűvel velejár a megkötöttség, a végesség, a határozottság, stb. Fentebb említettem, hogy egy hitirányban érzelmi és értelmi elemek egy harmónikus rendszert alkotnak és ennek éppen a harmónikusságában van a megnyugtató volta. Az egyház tanít, ez csak szavak által lehetséges, tehát neki szavakba kell foglalnia a tanítását. Tanít érzelmet és értelmet. Az értelmi dolog könnyű, az magyarázható; az érzelmi rész nehezebb, lassúbb, kevésbé megfogható. A tanítást az ifjaknak kezdjük, de csak az öregeknek van egy nagy érzelmi kincsük, csak nekik van nagy élettapasztalatuk, ami őket fogékonnyá teszi az anyagon túli dolgokra is. És így alakul ki az, hogy a tanításokban néha túlteng az értelmi elem. De még ahol ez nem is így van, itt is kiindulva abból az ösztönszerű megérzésből, hogy csak az anyagi világban van fogalmi egyértelműség, alakultak ki a nagy alaphizonyítékok, így pl. — a legfőbb szellem — az Isten létének bizonyítására. Ez nemcsak a kereszténységben van így. Már a régi hindúknál egész rendszerek voltak és Buddhának egyik ifjúkori tette volt, hogy megcáfolta a személyes isten lételének akkor divatos tíz bizonyítékát. Ez pedig jóval a kereszténység előtt történt. Én csak rá akarok mutatni az én elméleti körvonalaim keretében ezen általános jellegére a hitéletnek. A régi hindú életben voltak bölcséleti irányok, — régebben hit és bölcsélet egy kézben egyesült és természetesen egy volt minden más tudományokkal, — amelyek türelmesek voltak a legmagasabb fokon a különböző nézetekkel szemben és a legfőbb magán-való taglalásánál megállottak, azt nem taglalták, ezzel jelezni akarván, hogy azt hallgatással, csak a szívünkkel, lelkünkkel érezhetjük és ismerhetjük meg. Egy másik irány az isteni kijelentéshez folyamodott, mint végső fórumhoz. Ez is teljesen megnyugtató és ha nem akarunk vitába szállani senkivel, mondhatjuk azt is, hogy az ember Krisztus kijelentései így is felfoghatók. Csak a lelki élményeink és emelkedett hangulatainkból születik meg egy magas, abszolút, minden emberi hibától mentes léleknek az eszméje. Hogy ez az eszme bennünk megszülethetik, bizo-

nyítja az emberi léleknek és az istenségnek valami közösségét vagy egyszerűen az emberi léleknek isteni eredetét. Tehát egyes, csodálatos emberek lelkében olyan nagy lehet az isteni közelség, az isteni eredet, az isteninek az intenzitása, (az eddigiek után tudnunk kell, hogy minden ilyen fogalom leírása csak körülírás, csak jelzés lehet), hogy annak megsejtéseit, mint isteni kijelentéseket fogadhatjuk el. Tehát teljesen megnyugtató elméletet lehet felállítani a történelemből ismeretes egyes folyamatokra. Primitívebb fokon bálványokban kézzelfoghatóan a hívők elé tették az istent. Ez az eljárás törekedett a kérdést az értelem, sőt a szemlélet területére eltolni; nyilván abból a primitív lélektani meggyőződésből kiindulva, hogy a kézzelfoghatóság egyértelműen meggyőző is. Tehát itt lélektani, nevelési, örök szellemi és anyagi elemek összekeveredtek és az egyes vallások a történelmi időkön át a keveredésnek a legkülönbözőbb változatait mutatják. Hogy ellentmondások származhatnak — amint származtak is a történelem folyamán — az nemcsak érthető, de világos is. A lényeges az, hogy ez elmefuttatásból lássuk a szellemi vagy lelki eredetet, az összekapcsolódást az anyagi képekkel, esetleg anyaggal, hogy lássuk az egyházat, mint intézményt és a hitélet valódi helyét, az emberi szívet.

Ilyen módon nézve adolgot, nagy megértést kell tanúsítanunk minden hittel szemben. Kell éreznünk, hogy minden hitirányban a lélek ugyanazt keresi és ugyanazon szükségletére talált — bár más és más formában, — kielégítő feleletet. Nem az értelmi magyarázat a fontos, hiszen az nem ragadható egyenként ki a maga köréből, hanem a lelki megnyugvás fontos, amit az a hívőnek ad. Mindenik hit ugyanabban az irányban halad, ugyanazt a célt követi. Hogy más úton egy kissé, az a lényegből nem von le semmit. Ilyen módon nézve a dolgot, magától következik, hogy bizonyos érdeklődő szeretettel kell néznünk minden más hitet. Csak együttérző érdeklődést keltethet, ha tudjuk azt, hogy az az idegen hitbeli ugyanazon cél felé vágyódik és halad, mint mi, de más környezetből kiindulva, más úton. Mihelyt tudjuk, hogy a mélyebb lelki mozzanatokban egyezünk, már magától kicsirázik bizonyos testvéri együttérzés. — Az elválasztó érzések vagy tendenciák nyilvánvalóan az egyháznak, mint szervezetnek, anyagi jellegű olda-

láról származnak. Az anyaggal együttjár a kizárólagosság is. Ami az enyém, nem lehet a tied és fordítva. Az egyház időnként nagy hívő tömegek felett rendelkezett, sokszor kapcsolatba lépett politikai problémákkal, és így a viszonylatok ezerágú hálózatába került. Bár az eddigiek szerint világos, hogy az egyházak anyagi célja nem lehetett más, mint a hitélethez és hitbéli neveléshez szükséges anyagi alapok megteremtése, megérthetők a történelemből ismert jelenségek, különösen, ha hozzávesszük, hogy mindig emberek intézkedtek és az emberek egyéni felfogásának sokfélesége soha sem kapcsolható ki a dologból.

Az eredményünk tehát a következő: A hit gyökere a lelkünk adottságaiban van, a hit tartalma a lelkünk olyan neme-sebb érzelmi beállítottsága, ami egész gyakorlati életünket egy magasabb irányba vezeti. Mint társadalmi jelenség, a hit csak úgy tanítható, hogy bizonyos alapszerű elvek és szemléle-tek szóba vannak foglalva: ez a vallás. A vallás tanítása által egyéni hitre nevel az egyház, megszerezvén erre a nevelői mun-kára a szükséges anyagi feltételeket. Az egyház, mint szerve-zett, anyagi jelekkel körvonalazható intézmény, sok anyagi feladattal, de létezésének végső és lényeges célja lelki és szel-lemi. Az egyház élete tehát ilyen két területet kapcsol egybe.

Ezzel tulajdonképpen a tételmet elméletileg ki is fejtet-tem. Azonban minden elméletnek az a célja, hogy annak segít-ségével valamit megmagyarázzunk. Én itt egy példára akarom elméletemet alkalmazni és ezen például az imádságot választottam, mint olyat, ami fontos részletként illik bele tárgyalá-sunk fő gerince mellé. Ezzel azt akarom szemléltetni, hogy elméletünk kellő átmélyítésével erőtetés nélkül feleletet tud adni a legkülönbözőbb kérdésekre. (Hangsúlyozom azonban itt is, hogy elméletünk nem annyira formális, tehát nemcsak logi-kus alkalmazásról van szó.)

Azt hiszem, hogy az imádságról már igen sokat írtak és hallottam, hogy suggestioval és autosuggestioval is hasonlí-tották össze. Az imádságban tiszteletet adunk, hódolatot feje-zünk ki és kérünk valamit. Egyszerűbb embereknél talán a kérő jelleg uralkodik. A mi fogalmazásunkban a nagy isteni lélekhez emelkedünk. Ez azt jelenti, hogy törekszünk lelkünk-ben annak rejtettebb, istenibb vonásait tudatosítani, a tudat

küszöbe fölé emelni, gyakorlati életünkben azokat cselekvő vonásainkká tenni. A tisztelet által mintegy megállapítjuk a mi viszonyunkat a magasabb lélekhez és a hódolat által tudatosan kifejezzük, hogy azt milyen nagyra értékeljük, stb.

Ez a lelki hangulat valóban értékelést és ennek kifejezését jelenti. Nemcsak isteni jellegű dolgoknál van ez így, hanem mindenféle értékelésnél. Diákgyerekek tisztelettel veszik körül azt a társukat, aki sokkal erősebb, mint ők. Vadászok bámulattal adóznak egy nagy vadászcelekménynek. Már *Laotse* említi, hogy a tanítványnak tisztelnie kell a tanítómasterét. Itt az értékelés szellemi területen van és ez nyilvánvaló. Természetes, hogy az emberi lelket a tisztelet érzése szállja meg, amikor az isteni megnyilvánulások felett elmélkedik. Ezen lelki állapot elérésére kell a megfelelő hely, a megfelelő hangulat, a megfelelő előkészület. Tehát nem ok nélkül ezen feltételek anyagi megszerzése az egyház feladata. Amidőn arról írtunk, hogy miképpen hat egy lélek egy másik lélekre, ott láttuk, hogy ez a közvetlen szemlélésben van. A szemlélés anyagi természetű, tehát az kétségtelen. Ha látjuk, hogy mások áhítatos hangulatban vannak, akkor érezzük, hogy abban van valami jelentős, hogy az nemcsak külsőség. Ezt a célt szolgálja a pap, aki nagyobb lelki felkészültséggel szóban is ki tudja fejezni azt, amit mi nem tudunk. A hangulat megteremtésének igen jó eszköze a zene és így tovább. — Az egyszerű ember sok olyant kér imádságában, ami talán túlságosan emberformát ad a felső lénynek és az ő gondoskodásának. És még ez sem egészen naiv. Ugyanis lelkünk emelkedettebb hangulatok átélésével gazdagodik, tehát bővül és ezáltal lelkiségünk változik. Ebből következik, hogy változott, gazdagodott lelkünk másképpen hat a fizikai világban is, tehát esetleg megváltozik egész gyakorlati tevékenységünk. Újszerű szemlélődés alakul itt ki bennünk, másféle látása a dolgoknak, másféle értékelés és ennek megfelelően más szembenállás a világgal; lelkünkben új hurok szólalnak meg, új erők kelnek életre, jutnak hatáshoz. Tehát egyáltalán nem kell lemosolyognunk az egyszerű embert, ha erre azt mondja, hogy az Isten megsegítette, hogy Isten meghallgatta az imáimat.

Ilyen szemmel nézve sok dolgot, sok félreértést meg lehet érteni, vagy helyes irányba lehet terelni. Azonban az imádko-

zásnak lényegében semmi köze a suggestiohoz vagy autosuggestiohoz. Lehet, hogy bizonyos szemléletekben hasonlóságot lehet felfedezni, azonban lényegében másról van szó. A suggestio talán egy ember akarátának átvitele egy másik emberre, talán egy gondolat vagy eszme hatása alá helyezni egy vagy több embert. Az imádság ennél több és lényegében más. Az imádkozás valójában lelkünk nemesebb részének, nemesebb kifejlésének akarása. Ez annak a homályos tudatnak előtérbe hozása, hogy van valami közös a mi lelkünk és az isteni nagy lélek között. Nemcsak keresztény hitre gondolok, gondolhatunk a brahmanizmusra is. A Brahman, amikor a szent vizet ujjai között átcsörgedeztetni, a megfoghatatlan ő Brahmat idézi maga elé és azt, hogy ő benne is van abból valami. Tehát legmélyebb eredetére gondol és ez őt érzelmeiben felemeli. Tehát egy hasonlattal élve, olyan folyamat ez, mintha egy fa új és új ágakat és új és új gyökereket és új virágokat kapna. A lelkünk nemesebb gyökerei fejlődnek itt, azok jönnek közelebb a gyakorlati éünkhöz is. Ennek a hangsúlyozása azért fontos, mert ebből következik, hogy az imádkozás lélektana és módja egészen más, mint a suggestioé és így esetleges zavarokat kerülhetünk el. Az imádság tehát közvetlen kapcsolat az egyén és a legfőbb lélek vagy szellem között, tehát teljesen egyéni folyamat. Ez meg is van valósítva sok hitágazatban, szigorú előírásokban. Az imádságnak egyházi megszervezése a fentiek után igen sok gyakorlati előnnyel jár. A közös, felemelő hangulat megteremtésével és a gondoskodással arról, hogy egy emelkedett lélek a szónak mesteribb kezelésével hasson a lelkekre. Azonban itt tudnunk kell, hogy nem színészkedésről van szó, nem eljátszásról, hanem egy lélek belső áhítatának a közvetlen megmutatásáról, mert csakis ez hat.

A hit, a hívés egyéni hangulat és érzés; akik egy elven állanak, tehát szóban egyféle módon adnak kifejezést hitükről és érzelmeikről, azok egy vallásúak. Akik egy valláson vannak, közösen segítik egymást ezen érzelmekben önmagukat és gyermekeiket fejleszteni, életüket kiteljesíteni és ennek a közösségnek a formája az egyház.

Dr. Gyulai Zoltán.

A technika rohamos fejlődésének hatása a vallásos érzésre.

Még nem is oly sok idővel ezelőtt a Föld az Ember számára véghetetlen, kifürkészhetetlen világot jelentett. Az ismert szárazföldeket határtalan, a végtelenbe vesző tengerek vették körül, amelyek középkori elképzelések szerint a kristályéggel voltak határosak, és Kolumbusz Kristóf hajósai még a véghetetlen, bizonytalanba vesző vizekre indultak el, még nem tudták, elérik-e valaha is a tenger végét, meglátják-e valaha is a szárazföldet és még az utolsó percekig is attól féltek, hogy hajójuk a semmibe vész és a végtelen tengerekről hazatérni többé nem tudnak. Akkoriban a Föld nagyobb része még áthatolhatatlan rengeteg volt.

Ma a Föld legnagyobb távolságai is csak párnapos repülőút jelentenek. Távolságok többé nincsenek, a Föld kis égitestté zsugorodott össze a mind tökéletesebbé váló közlekedési eszközök számára.

Más volt az ember gondolkozása akkor, amikor még egy olyan Földön élt, amely telve volt ismeretlen, titokzatos területekkel, határtalan tengerekkel; és egészen más ma, amikor látszólag megszűnt minden titokzatosság körülöttünk és nyomasztó hétköznapi légkörében élünk. Akkoriban az ember teljes képzelőerejével a mystikum, a csodálatos felé fordult; ma az emberek nagyrésze kiábrándultan tekint körül a kicsivé vált Földön, amelyet nem borítanak többé titokzatos rengetegek és amelyet nem ölelnek körül véghetetlen tengerek. A valóságnak az a része, amely szemünk elé tárul, szomorú: A Világegyetem egy kis égitestén élő teremtmények egymás ellen vívott kérelhetetlen harcát látjuk. A mai Ember egész gondolatvilágával a kézzelfogható felé fordul, annál is inkább, mert a rohamos technikai fejlődés eredményei is ebbe az irányba terelik egész figyelmét, és az emberiségnek csak kis csoportja

az, amely a sivár látszat ellenére is megtartja hitét az Emberiség nagy ideáljaiban, amely továbbra is hallgatja a szférák titokzatos zenéjét, és látja, hogy körülöttünk a Világegyetem leghatalmasabb erői építenek és alkotnak szakadaltanul. Világképünk csak felületes szemléletre változott: nagy nyílt kérdések ugyanazok maradtak, mint voltak.

Sőt éppen a technikai fejlődés, amely egyrészt eltereli az Ember tekintetét az ideális értékekről, nyit meg az Ember számára olyan mélységeket, amelyekről még nemrég fogalmunk sem lehetett. Hihetetlen dimenziókban bontakozik ki az új, tökéletesebb műszerek számára a Világegyetem, és minél többet látunk meg a nagy egészben, annál világosabbá válik, hogy annak csak kis törtrészeit ismerjük. Az erők szövevényének egy hihetetlenül hatalmas világában élünk, amelyben Földünk anyagi szempontból valóban „csak egy porszem”. Ami életünknek valóban értéket és célt ad, és közel visz a roppant teremtő erőhöz, az élet ősforrásaihoz, éppen a szellemi értékekben rejlik. Az ideális célkitűzések, azok az eszmék, amelyek építenek, párhuzamosak a teremtő erővel; aki a romboló eszméknek híve, az ár ellen úszik.

A mi Világrendszerünknek, a Tejút-rendszernek átmérőjét ma már százezer fényévnél is többre becsülik a csillagászok, vagyis oly távolságra, amelyet a fény, amely másodpercenként 300.000 km. útát tesz meg, több mint ezer évszázad alatt fut be. A mi Tejút-rendszerünkhöz hasonló világrendszerek pedig milliósámszámra vannak a világűrben szétszórva, és azok távolsága a Tejút-rendszerétől részben a 100 millió fényévet is meghaladja. Vagyis nagyobb annál a távolságnál, amelyet a fény, másodpercenként 300.000 km.-t haladva, százmillió év alatt fut be. Ez a pár, ily röviden odavetett adat hihetetlenül hatalmas világkép keletkezését jelenti. Amíg tehát a technikai fejlődés egyrészt a kézzelfogható irányába tereli figyelmünket, másrészt lehetővé tett egy olyan mély belepillantást a Világegyetembe, amilyenről nemrég még álmodni sem lehetett. Megmutatja nekünk, hogy felfoghatatlanul hatalmas erők azok, amelyek a Világegyetemben az örök keletkezésnek, fejlődésnek mindig új és új lökést adnak. Ezeknek az erőknek köszönhetjük mi is létünket és a földi élet nem egyéb, mint egy kis mellékhatása az erőknek.

* * *

A technikai fejlődéssel párhuzamosan kifejlődött olyan világnézet, amely csak a kézzelfoghatót hiszi, (elfelejtve, hogy érzékszerveink mily tökéletlenek és csak kis részét tükrözik a körülöttünk lejátszódó tüneményeknek), ráveti árnyékát az emberiség szellemi életének minden ágára. Az ember feledi, hogy úgyszólván mindent a szellemi fejlődésnek köszönhet, és hogy az emberi ideálok feladásával legértékesebb kincsétől fosztja meg önmagát.

Természetesen a vallásos érzést sem kíméli az ilyen, csak a kézzelfogható eredményeket becsülő világfelfogás. Az ember azt hiszi, hogy akkor lát legtisztábban, amikor csak a kézzelfoghatóban hisz, holott ily módon kirekeszti világgképéből a világegyetemben körülöttünk érzékelhetetlenül lejátszódó leghatalmasabb tüneményeket, és nem vesz tudomást azokról a hatalmas erőkről, amelyek a Világegyetemben minden létezőnek kútforrását képezik. A kézzelfoghatóra felépített hiányos világgkép vakká teszi az embert azokkal a csodálatos, az emberi élet legnagyobb mélységeiben gyökerező igazságokkal szemben, amelyeket a vallás ölel fel. Ezek az igazságok nagyrészt az intuitív teremtésnek legszebb gyümölcsei, és az emberi élet legősibb, legmélyebben nyugvó ösztöneiből, az emberi élet ismeretlen mélységeinek legtisztább megérzéséből származnak. Világgképünk ezen igazságok kellő értékelése nélkül tökéletlen. A mai ember azonban legtöbbször pusztító fegyverrel lép szembe a vallásos hagyományokkal: a kor szellemének megfelelően a szó szerinti, kézzelfogható értelmet keresi, ahelyett, hogy megtalálni, felismerni igyekezne azt a mély tartalmat, amely ezen sokszor egyszerűnek látszó szövegek megett rejlik.

* * *

Az élet nem az anyag megnyilvánulása, hanem az erőké, amelyek az anyagot szolgálatukba hajtják. Nem az anyagi származás jellemzi az életet, nem az anyagi származás kapcsolja egybe az élőlényeket. Ellenkezőleg: az élőlényt a holt anyagtól éles határvonal választja el. Maga az élet az, amely bennünket jellemez. Annak az erőnek révén, amelyből minden élet származik, vagyunk testvérek, ez a közös kapcsolat az, amely egyszersmind a lelkiismeret forrása. Lelkünk legmélyén mindig tudjuk, hogy testvérünk a szó legigazibb értelmében minden ember (bizonyos értelemben minden élőlénye a Föld-

nek), és csak az egész elvadult emberben nem mozdul meg a lelkiismeret, ha embertársa ellen vét.

Magas kultúrfok, kölcsönös megbecsülés, az embertársak iránti tisztelet és szeretet, az együttélés törvényeinek pontos szabályozása kell ahhoz, hogy az ember helyesen tudja felhasználni a technikai fejlődés eszközeit. A technika további fejlődése a szellemiek, a kultúrfok színvonalának emelése nélkül az emberiség legnagyobb tragédiájához vezet.

Az Ezeregy Éjszakának van egy szép meséje: a halász és a szellem története. Bizonytalán mindnyájan emlékezünk arra, mikép kerül a halász hálójába egy fémpalack, amelyből — mikor a halász zárópecsétjét letöri — először finom köd száll fel egészen a felhők magasságáig, amely végül is egy hegymagasságú szellem alakját veszi fel. Ez a szellem először is megszabadítóját, a halászt akarja elpusztítani.

Ahogy a halász a szellemmel, úgy vagyunk mi a hirtelen nagyranőtt gépi technikával. Szinte azt mondhatjuk, hogy már nem mi vagyunk úrai a gépek világának; az uralom kisiklott kezeink közül és ma a gépek uralkodnak rajtunk. Csak a kultúrfok emelésével, az emberszeretet, a megértés, a kölcsönös megbecsülés szellemével tudjuk majd a gépi technika elszabadult szellemét megfékezni és a rendes határok közé szorítani.

A Világegyetemet felépítő hatalmas erők végül mindig az építő eszméket: a nemes, a jó, a szeretet eszméit viszik diadalra.

* * *

Minden változik, az események sokszor szinte alapjában rendítik meg a Földet. De a vallás alapeszméi: a nemes, a jó, a megértés és a szeretet eszméi megingathatatlan sziklaként állanak az idő minden változásán keresztül. Ezek az eszmék az élet legmélyén gyökereznek és csak az étellel együtt dülhetnek meg. Csak a valóság ignorálásával, a technikai eredményekre felépített torz világkép felejtheti ezeket az ősidők óta legnagyobb eszméit az emberiségnek. Az unitárius vallás az az érdem, hogy a szeretet, a kölcsönös megbecsülés és megértés eszméjét a legmagasabb fokra emelte és a felvilágosultság, más vallásokkal való abszolút megértés és türelem elvét is zászlajára tűzte. Meggyőződve lenni teljes igazságunkról, felfogásunk tisztaságáról és értékéről, és másokkal szemben mégis a legnagyobb megértéssel és türelemmel lenni, ez a magas kultúrfokon álló ember egyik legszebb erénye.

* * *

Talán egyik főoka a vallással szemben ma oly gyakori közönynek vagy bizalmatlanságnak, hogy sok ember a mai iránynak megfelelően a Vallással szemben is a logikai kutatás módszereit akarja alkalmazni. Aki a Bibliát ilykép olvassa, nem is tudja, mitől fosztja meg magát. A Biblia az Élet legtitkosabb mélységeit kutatja, oly kérdéseket, amelyek a szigorúan elhatárolt módszerekkel dolgozó tudomány számára megközelíthetetlenek: aki a vallásos szövegekben a Szépet, a Nemest, az Igazságot kutatja, az Élet legmélyebb, legtitikzatosabb kérdéseire keresi és találja meg a feleletet; lelki életét az Emberiség legősibb könyvének évezredes tapasztalataival, legszebb és legmélyebb gondolataival gazdagítja. Aki azonban nem ezt a mély értelmet keresi, aki a tudományos kutatásnál megszokott exakt módszerek alapján foglalkozik a szavak analízisével, körülbelül úgy jár el, mintha valamely művészi remekműnek, képnek vagy szobornak, nem legmélyebb, kianalizálhatatlan értelmét, szellemi tartalmát keresné, hanem kémiai úton vizsgálná a kép festőanyagát, vagy a szobor anyagának összetételét. A helyes bibliaolvasás a legmélyebb értelmet kutatja.

* * *

„Senkinek sincs igaza, és senki sincs tévedésben.
Csak egy van, ami örökké igaz, és ez a Valóság.
De a Valóságot senki sem ismeri. Az igazság örökké
változik, végül azonban mindig önmagához tér vissza.“

Csuangee.

Az ember az anyag világában él, a természeti erők titokzatos szövevényét nem ismeri. A Világűr, amelyben az égitesetek, Világrendszerek lebegnek, érzékszerveink és tudományos eszközeink számára megközelíthetetlen, számunkra az örök éjszakával, az ürrel azonos. Holott a Világűr a leghatalmasabb tünemények forrása, oly hatalmas tüneményeké, amilyenekről a földi élet szűk kereteiben fogalmat sem tudunk magunknak alkotni. Mégis a műszerek tökéletesedésével a Világrendszerek összességének, a Világegyetemnek egy olyan hihetetlenül hatalmas képe kezd előttünk kibontakozni, hogy már a világosságnak ez a kis sugara is, amelyet a nagy egészből felfogni képesek vagyunk, fogalmat ad azokról a felfoghatatlanul nagy, végtelen erőkről, melyek a Világegyetemet örök időktől fogva építik. Minden világkép tökéletlen, amely csak a földi életből merített és az anyag világából származó tapasztalatokra van felépítve. A Világegyetemben az anyag keletkezése és eloszlása csak muló tünemény.

Mínél többet tudunk, minél tisztább képet tudunk magunknak alkotni a Világmindenségről, annál nagyobb tisztelettel hajlunk meg a nagy nyílt kérdések előtt. Az igazi tudás közel visz a valláshoz.

Gál Vilmos.

„Egyháztörténeti adalék“.

„Egyháztörténeti adalék“ címen dr. Tóth György elsőrangú egyháztörténeti tollából egy kiváló jelentőségű közlemény jelent meg a „Keresztény Magvető“ 1941. évi 4—5. füzetében, mely nemcsak legnagyobb érdeklődésünket keltette fel, hanem egyenesen követeli az abban felhozott kérdések minden oldalú megvilágítását is.

A közlemény írója az 1918—1940. években az úgynevezett Csonka-Magyarország területén élt, s így az ősi unitárius egyháztól elszakított unitáriusok egyházszervezeti alkotmány kiépítési törekvését ismerteti. Foglalkozik ez alkotmány kiépítésére hivatottak kérdésével; adatszerűen előtárja a hivatottak véleményét, és ismerteti azoknak tett lépéseit is. Közleményéből kétségtelen, hogy ősi egyházunk azon időbeli vezetősége az elszakított rész unitáriusainak ezen mozgalmát ismerte, e törekvést nem ellenezte, de mivel különálló püspökség szervezését „az unitárius egységre, a hívekre, és az anyaegyház helyzetére kedvezőtlen hatásúnak“ tartotta, a második püspöki állás szervezésének következetesen ellentmondott. Ez adatszerű ismertetés történelmi fontosságú még akkor is, ha ősi egyházunknak az ősi hazánkhoz való örvendetes visszacsatolása a mozgalmat hatálytalanná tette. Az általános örömet a közlemény írója igen szépen a következőleg fejezi ki: Isten különös kegyelméből, a tett intézkedések jóváhagyására nem is került sor.

Egyháztörténelmi adalékokról lévén szó, ismertessük nagy vonásokban azt is, hogy a trianoni kényszerelszakítás következtében minő volt az ősi egyház helyzete és törekvése a közleményben foglaltak tárgyában.

Az ősi magyar unitárius anyaegyház a szerencsétlen kényszerbéke útján szervezetével, intézményeivel, vezetőségével s híveinek túlnyomó nagy tömegével Romániához csatoltatott,

egyedül a Duna-Tiszamenti egyházkör maradt IX. egyházkör címen az ú. n. Csonka-Magyarország területén. Köztudomásúlag az országok általános elvi álláspontja az, hogy saját országuk területén kívüli hatóságoknak, még ha ezek egyházi főhatóságok is, nem engedélyezik, hogy azok más országban lakó híveikre és intézményeikre befolyást gyakoroljanak, azoknak rendelkezzenek. Ez elvi álláspontot foglalta el Románia is. Jellegzetes példája ennek az ideszakadott, nagytömegű román kath. hívők este is, kik hosszas nemzetközi tárgyalások útján is csak egy felette korlátolt keretű „Concordatumot“ tudtak kiszorgalmazni, mely az államhatalom részéről mégis soha nem lett egészében végrehajtva.

Az unitarizmus helyzete nem állott merő ellentétben a fenti általános elvvel. Itt a főhatóság került Románia területére, a híveknek egy kisebb része maradt a Csonka-Magyarországon.

Itt tehát nem külföldi főhatóság rendelkezhetett volna román állampolgároknak és intézményeknek, hanem ellenkezőleg, a román területű főhatóság más ország területén élő híveinek.

Az ősi egyház azon időbeli vezetősége törekedett kihasználni az adott helyzet kínálkozó előnyeit; s kísérletezett azzal, hogy egyházi vonatkozású hatásköre az elszakított híveire is kiterjesztessék, s e joga államhatóságilag is elismertessék, engedélyeztessék. Itt tehát politikailag nem államjogi korlátozás, ellenkezőleg, kiterjesztésről lehetett szó.

Jóllehet a román államhatalom az egyház alkotmánytörvényét bekérte, tanulmányozta, s azokban érdemleges kifogásolni valókat nem talált, mégis az ősi magyar unitárius egyház álláspontját nem fogadta el. Rendezés nem történt, a kérdés nyitva maradt.

E helyzetben következett be Ferencz József nagy püspökünknek halála, 1928 február 19-én. Az ősi egyházunk ez időbeni főgondnoka dr. Ferenczy Géza volt, aki a nehéz viszonyok között egyházi közérdeknek találta, hogy a megüresedett püspöki szék késedelem nélkül betöltessék, miért az E. K. Tanács meghallgatása és hozzájárulása után a püspökválasztó Zsinatot minden államhatósági bejelentés és engedélykérés nélkül Tordára 1928 május 20-ra összehívta.

Mindezek megtörténtéről a Kultuszminiszter is természetesen tudomást szerzett, s nevezett főgondnokot 1928 május 8. és 9-re Bukarestbe magához hívatta, s azt a kívánságát adta elő, hogy az összehívott püspökválasztó Zsinatot előzetes engedély hiánya miatt főgondnok halassza el. Főgondnok reámutatott arra, hogy sem az Approb. Constitutio I. rész 4. art., sem az 1848. évi XX. t. c. 2. §., sem az Unitárius Egyház alkotmánytörvényének egyetlen rendelkezése a Zsinattartást előzetes államhatalmi bejelentéshez vagy engedélyezéshez nem köti; sőt a „Kultuszok általános szabályozásáról“ rendelkező román törvény 27. cikke is következőleg rendelkezik:

„a felekezetek szervezeti szabályai szerint választott, vagy kinevezett egyházfők (püspök, stb.) csak a Kultuszminisztérium ajánlata alapján, Öfelsége, a király által adott aprobálás és az uralkodó, valamint az ország alkotmánya és törvényei iránti hűségeskü letétele után ismerhetők el és iktathatók be hivatalukba.“

Kétségtelenné teszik, hogy a Zsinattartás lehetősége nincs semmi előzetes bejelentéshez, vagy engedélyezéshez kötve, miért is ennek hiánya címén a már összehívott Zsinatot annál kevésbé halaszthatja el, mert ez csak zavarokra, elégedetlenségekre, stb. vezetne. Ha a miniszter mindezek dacára halasztási kívánalmához mereven ragaszkodik, tiltsa ő be a Zsinattartást, de ez már nem lenne a joggal élés útja.

Főgondnok érvelése végül is megértésre talált, a Zsinat megtartatott, a püspök megválasztatott.

Sőt ma már megállapíthatjuk azt is, hogy az elhalasztás igénylése nem annyira az előzetes bejelentés, vagy engedélykérés hiánya miatt, mint inkább a választandó püspökjelölt személye iránti államhatalom bizalom fogyatékossága okából eredett. E fogyatékos bizalmat is sikerült utóbb, az egyházi irattáron található okiratok szerint, alátámasztani, megerősíteni.

S így, úgy a Zsinat megtartása, mint az azon egyhangúan megválasztott püspök államhatalom aprobálása rövidesen minden zökkenő nélkül bekövetkezett.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy téves az a nézet, hogy joghatályos unitárius egyházi törvények, csak a király, ma a Kormányzó úr előzetes engedélyével tartott zsinaton lennének hozhatók.

*

Kívánatos foglalkoznunk úgy a dr. Tóth közleményében felemlített, mint különösen a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 34093—928. II. sz. átíratában kihangsúlyozott 1790:XXVI. t. c. 4. §-val is, mely tényleg megköveteli az államhatalom előzetes engedélyszerzést, de nem az unitáriusoktól, kikre e törvénynek kiterjesztése soha meg nem történt.

E törvény úgy az ágostai, mint a helvét hitvallást követő evangélikusoknak örökre visszaállított szabad vallásgyakorlatát szabályozza, s 4. pontjában mondja:

„Szabadságukban álland nekik nemesak mindenféle gyűléseket tartani, hanem Zsinatokat is, előre meghatározatván azonban Ő apostoli Királyi Felsége által esetről-esetre, mind az azokban résztvevő személyek száma, mind az ott tárgyalandó ügyek, arra a helyre, melyet ők maguk a fentnevezett Ő felségének előleges beleegyezésével választandnak, összehívniok úgy azonban, hogy az egyik vagy a másik hitvallású evangélikus egyházkerületek ezen Ő felségének előre bejelentendő Zsinatukra, ha Ő felségének úgy fog tetszeni, Királyi embert is, csupán felügyelet végett oda bocsátani tartoznak, és az így alkotott kanonok és szabályok csak miután királyi felügyeleten átmentek és helybenhagyást nyertek, bírjanak érvényesség erejével.“

A fentnevezett Vallás- és Közoktatásügyi miniszteri átírat is elismeri, hogy e törvényben az unitáriusokról nincs szó s így annak rendelkezései kifejezetten azokra nem vonatkoznak, de hozzáfűzi:

„semmi adat nincs arra, hogy a magyar törvényhozás az unitárius egyház részére a többi bevett egyházzal szemben *kiváltságos* helyzetet akart volna biztosítani“, s így azt az unitáriusokra is alkalmazandónak véli. Vagyis negativumból törekszik positivumot kimagyarázni, ami szokatlan kísérlet és nem jogmagyarázat.

Nézetünk szerint az Unitárius Egyház *kiváltságos helyzetet* nem igényel és nem is igényelt soha más bevett egyházzal szemben. Nem is itt keresendő annak indoka, hogy ezzel szemben az előzetes engedélyezési eljárás a magyar törvényhozás által nem kívántatott, hanem inkább az egyház helyzetében és szervezeti törvényeiben.

Ez egyházszervezet nem azonosítható a többi bevett egy-

házak szervezetével. Ez nemcsak teljes magyar, de egyedülálló szervezet is. Nincs hasonló szervezetsége külföldön, minő más protestáns egyházaknak van; nincs külföldi egyházfeje, minővel a kath. egyházszervezetek dicsekedhetnek. Sőt a bel-földi protestáns egyházszervezetek sem fogadták kebelükbe testvéries együttmunkálásra, bár befogadásukat mindég várták, sőt talán kérték is. (Mindig voltak egyéni kimagaslók, kik szeretettel hívták, várták, de a többség következetesen elnézett, vagy lenézett a számbelileg csekély unitáriusság felett.)

Ez egyedülálló egyházszervezetben nem volt szükség egy-séges törvényt hozó Zsinatokra; a különböző nézetek és érde-kek egy nevezőre hozatalára, ellentétek kiegyenlítésére, így közös Zsinat tartására sem. Így az unitárius Zsinattartások nemcsak ritkábbakká váltak, hanem fejlődésük is, a hívek köl-csönös és közvetlen megismerése, érintkezése, ünnepélyessége útirányában fejlődtek; s mivel erre a legkedvezőbb alkalom a püspökválasztás volt, az törvényeink szerint csakis Zsinaton foganatosítható.

A belső törvényhozás teljes egészében a Zsinattal teljes egyenrangú és évenként a központon, Kolozsvárt, tartandó „Egyházi Főtanács“ hatáskörébe tolódott át. Ennek hatás-körében gyakoroltatik az egyházkormányzás és törvényhozás is. Az egyházalkotmány törvényei a Zsinattartást csakis — ismételjük — az egyházfő, a püspök választására rendelik.

E püspökválasztás maga teljesen kebli egyházi ügy lévén, államhatalmi szempontból nem vált szükségessé a Zsinattar-tásnak előzetes jelentése és kérelmezése. A választott püspök autorizációja amúgy is az állam legfőbb felügyeleti joga kere-tébe tartozik. Tehát nem a kiváltságos jogok mezején, hanem itt keresendő és találandó meg annak indoka, hogy a magyar állam törvényhozás mellőzendőnek találta az unitárius Zsinat-tartás bejelentésének vagy engedélyezésének előzetes alak-szerűségét.

Ezek következtében igennel felelhetünk dr. Tóth afia záró-kérdésére is, hogy az unitárius egyház előzetes bejelentési kö-telezettség nélkül Magyarország bármely községébe s így a budapesti egyházközségbe is összehívhatja a Zsinatát.*

Dr. Ferenczy Géza.

---

* Azzal a kérdéssel, hogy az Unitárius Egyház szervezeti törvényei, annak minden módosítása az államhatalmi felsőbb megerősítést kíván-ják-e, vagy sem?, valamint a legfőbb felügyeleti és ellenőrzési jog (jus supremae inspectionis) kérdésre vonatkozó közlemény külön fog jönni.

A görög-keleti magyarok.

A magyarságnak a keresztény vallásra való áttérése idejében két hatalom: a bizánci és a római hatalom állottak egymással szemben a küzdőtéren.

Az egyes kulturkörök küzdelmét sajátágosan a nemzetek küzdelmeként vizsgálják és tárgyalják az írók, holott a külső tények mozgató okait: a lelkeséget kellene előtérbe helyezniök. A lelkeség: maga a kultúra. Az emberi társadalom fejlődésében kétségtelenül a kisebb közösségek: a nemzetek történetében szemlélhetjük, összefogva a fejlődést, de a nemzetek a kulturkörök tartozékai. Az ázsiai nagy kultúrákkal szemben Európában — a nyugateurópai kulturkör, valójában a zsidó-keresztény kulturkör, az ó- és újtestamentum együttes szelleméből nőtt ki.

A nyugateurópai kulturkörrel szemben a keleti keresztény kulturkör a konstantinápolyi patriarcha lelki vezetése alatt külön kulturkörre fejlődött.¹⁾

Nem kívánok sem a vonatkozó zsinatok elkülönülésre vezető határozataival, sem a hőstörténelem vonatkozó harcaival e helyen foglalkozni (ezek a kéznél lévő munkákból megállapíthatók), de külön súlyt kívánok helyezni a kulturális szakadás külső tényeire.

Az 1054-ben kimondott szakadás után a görögkeleti lélek a szláv kultúrát termelte ki. E két kultúra között az éles területi elválasztó vonal az Északi tengertől a Földközi tengerig terjed.²⁾

Ez a kulturdifferenciáltság adja érthető magyarázatát annak, hogy mi, magyarok, akkor is ütköző pont voltunk, amikor

1) Dr. Noszlopi László: A világnézetek lélektana. Budapest, 1937.

2) A protestantizmus lényegileg csak a kath. vallás területén jelentett reformokat. Ezért a protestantizmus szorosan a nyugateurópai kulturkör területéhez tartozik. Földrajzilag: Finnország, a Balticum, Lengyelország, Magyarország — Erdéllyel és Horvátországgal — a nyugateurópai kulturkör keleti határát alkották.

Ezzel szemben a görögkeleti kultúra a nagy szlávtság: Oroszország mellett Romániára és a Balkánra terjedt ki. A horvátok — kultúrájuk folytán váltak el a szlávtságtól. A szláv keleti kulturális egység a nyugati kulturterületnek a maga egészében vált lelkiadottságából folyóan az ellenlábasa.

a mohamedán kulturkör — és nem a török nemzet — hatalmi szféráját a nyugateurópai kulturkörrel szemben kiterjeszteni törekedett, és ütköző pont maradunk akkor is, amidőn a görög-keleti kulturkör világi hatalma: az orosz területi imperializmusát a görögkeleti lelkiiség területére kiterjeszteni akarja.³⁾

E kulturküzdelem szemlélete teszi némileg világossá a magyarság nyugati kereszténységének a kialakulását és jelentőségét.

Szent István idejére vonatkoztatva, jellegzetes szimbólum a magyar szent korona, amelynek alsó része: Dukász Mihály bizáncicsászár ajándéka, a felső részt pedig az akkor világi hatalmat is jelentő pápa küldte. A hőstörténelem küzdelmének mozgóatója: a vallások által kifejlesztett ellentétes kultúra.

A magyarságnak abban az időben voltak görögkereti vallású tagjai is.⁴⁾

Azt azonban nehéz a mai korig okmányozólag levezetni, hogy a görögkeleti magyarok miként élték át a letűnt évszázadokat, avagy mi módon mutakozhattak 1868-ban a nemzeti-ségi alapon szervezett: szerb és román görögkeletiek mellett magyar görögkeletiek is.

Ezzel a kérdéssel a „Keresztény Magvető“ már 1907-ben foglalkozott.⁵⁾

E kérdésre most azért térünk vissza — három évtized után, mert Magyarország kormányzója 1941. évi április hó 12-én dr. Popoff Mihály gör. kel. nagyprépost, érseki helynököt a görög-keleti magyar és görögkeleti rutén egyházak adminisztrátorává nevezte ki.⁶⁾

Korábbi tanulmányunk végső következtetése az volt, hogy a görögkeleti magyarok szervezkedjenek, hogy a hazai keresztény felekezetek közé beilleszkedhessenek.

A csonka-magyarországi görögkeleti magyarok dr. Doroszlai Mihály szegedi prépost-plébánus személyében találták meg a célért küzdeni kész vezért.⁷⁾

Mi örömmel gondolunk arra, hogy a vallásszabadság harcosaiként a görögkeleti magyarok egyházi szervezkedésének a

³⁾ A katolikus és protestáns szlávság lelkiileg nem vonható ide.

⁴⁾ A vonatkozó történelmi munkákban részletesen olvasható.

⁵⁾ Lásd: Dr. Tóth Gy.: „A görögkeleti magyarok“ c. tanulmányát. E tanulmány megjelenése után dr. Ferenczy Géza is foglalkozott e kérdéssel: „A görögkeleti vallás és a székelység“ címen. Az aradi székely generális nagygyűlésen olvasta fel s külön füzetben is megjelentette, azonban dr. Tóth Gy. tanulmányát sehol meg nem említette. Dr. Reiner Zsigmondot is egy helyen említi — a munkája címének közlése nélkül.

⁶⁾ Az ünnepélyes beiktatás Munkácson történt meg Kozma Miklós kormányzói biztos jelenlétében.

⁷⁾ 1934. évtől számítva „Magyar Kelet“ címen Szegeden havonként megjelenő, tájékoztató folyóiratot tartott fenn és a görögkeleti magyar egyház szervezéséért száll sikra.

szükségességét már a világháború előtt szóvá tettük és e meglátásunk helyessége a történelmi tények által igazolást nyert.

A világháború előtt a görögkeletieknek nemzetiségi alapon történt szervezkedése ma „faji” jelleget hord magán. A faji jelel érvényesülésének szükségszerű folyománya, hogy a magyar fajhoz tartozó görögkeleti vallásúak is szervezkedhesenek és magyar szellemű vezetésben részesüljenek.

A görögkeleti magyar hívek egyházi adminisztrálása immár hivatalos keretek közé jutott. Az illetékesek a kor szellemét ma másként értéklik, mint a világháború előtt történt, de azért a magyar társadalom fajiságánál fogva nem lehet közömbös e kérdéssel szemben.⁸⁾ Az egy akol és egy pásztor — egységesítő elve az egyes kulturkörön belül sem válhatik valóra, mert a társadalom és így a vallások fejlődése is a szabadság jegyében a tagczódás formájában bontakozik ki.

Ha a magyarság a négy *recepta religio* keretébe — hite szerint — nem férhet el, úgy a vallásszabadság történelmi nagy gondolata valósuljon meg a görögkeleti magyarokra nézve is önálló szervezetükben. De — az elől kifejtett szláv lelkiség nehogy méreg legyen a szervezet működésében, mert ez esetben nem a nyugateurópai magyarság erősödését fogja szolgálni, amire mindnyájunk szándéka irányult, hanem a szláv szellem kovászaként fog a nemzet testében erjedni.⁹⁾

Ember tervez, — Isten végez. Tápláljon az a hit, hogy Isten bölcs rendelése fajunk megerősítésére vezérli a jóra törekvő lelkeket.¹⁰⁾

Dr. Tóth György.

⁸⁾ A székely generalis gyűlésen dr. Ferenczy Géza által előterjesztett határozati javaslat 1) pontja: A görögkeleti magyar egyház szervezését a 26.000 székely testvér érdekeltségéni fogva **székely kérdésnek** tekinti s Erdély magyarságának megmentése céljából halaszthatatlannak minősíti.

⁹⁾ A „Magyar Kelet” 1941. évi 5. számában dr. T. Gy. üdvözlő sorokat írt ily című cikkében: A görögkeleti magyar egyház feltámadása.

¹⁰⁾ A történetfilozófiai szemlélet eredménye szempontjából szükségesnek találok felhívni a figyelmet dr. Ferenczy Géza „Vallás és nemzetiség” című cikkére (K. M. 1941. évf. 125 sz. kör. l.).

A vallás és nemzetiség közötti összefüggés vizsgálatánál arra az eredményre jut, hogy: „a székely még a túlvilágon is székely marad mindaddig, amíg görögkeletivé nem válik, de ez képes őt is kivetkőztetni még faji jellegéből is.”

A pogány Lin Yutang.*

A keleti életfilozófia és vallásbölcselet mindig különösképpen hatott a nyugati műveltségű emberre. Kelet kutatói és azok a nagy gondolkozók, akik valamilyen formában ismeret-ségre jutottak a sajátos keleti gondolkozással, csaknem kivétel nélkül hatása alá kerültek, s igen gyakran lelkes propagálói is lettek. Lehet, hogy meglehetősen köze van ehhez az egzotikumok iránt való mindenkori emberi fogékonyságnak is, mely minden olyant, ami messziről való, az övétől különböző, mohó szomjúsággal szív magába. Nézetünk szerint azonban nemcsak ez, vagy nem elsősorban ez volt az, ami a keleti gondolkozást annyira érdekessé és vonzóvá tette, a kutatók és gondolkozók előtt, hanem az a sajátos vonása, amely ellentétben a nyugati rohanó, csapongó, lázasan kereső, az életet és lelkeket felkavaró gondolkozással, mindig a megnyugvást, a kiegyenlítődést, a természet és a világmindenség törvényeibe való belesimulást kereste és tanította. Az elfáradt és idegessé vált nyugati szellemű embernek jól esett belevetnie magát az idillikusabb, megnyugtatóbb és egyenletesebb keleti életbölcseletbe, mint ahogy jól esik az elcsigázott emberi testnek az üdítő vízben való fürdés. Különösen áll ez a megállapítás a mai idők szellemi embe-rére. Már pedig ki tagadhatná, hogy a keleti gondolkozás nem

---

* Lin Yutang a legnagyobb mai kínai író és gondolkozó. Keresztény kínai szülőktől, sőt papi családból származik, maga is papnak készült. Mint magáról írja, érzékenyen vallásos gyermek volt. Katholikus missziónáriusok nevelték, akik gondosan ügyeltek arra, hogy úgy a kínai színházaktól, kínai énekesek hallgatásától, mint magától a klasszikus kínai műveltségtől eltiltsák. Ezt később annál nagyobb szeretettel és mohósággal igyekezett megismerni. Erősen gondolkozó típus lévén, természetes, hogy már diákkorában összeütközésbe kerül a korlátokat szabó missziónárius neveléssel. Amint igen szépen mondja, „az összeütközés a keresztény élet szépségét érző szív és az okoskodásra hajlamos fej között történt meg.“ A mindent fény alá vető ráció, csakhamar rájön, hogy

olyan, mint a Nagy Sárga folyó, vagy a Gáangesz vízének lassú tovahömpölygése. (Oh, ha a nyugati ember is leülhetne egyszer a csobogó Duna, a kanyargó Volga, a vadregényes Rajna vagy az „örök“ folyó, a Szajna partjára és lassan tovaúzó vízek méltóságától élni, gondolkozni és érezni!)

Ezelőtt néhány esztendővel egy alig ismert kínai író kürtölt világgá a propagandához annyira értő amerikai könyvpiac. Az író neve Lin Yutang, könyve nem regény, nem vers, hanem, talán még ez is rossz meghatározás: életfilozófiai munka, címe jellegzetesen kínai: Bölcs mocsoly. A siker óriási volt. Hiszen már az is elég az utóbbi időben, hogy az amerikai kiadók nagy-szerűnek mondjanak ki valamit, az holt bizonyossággal magán viseli a siker jegyét, — legtöbbször még akkor is, ha a meghírdetett mű egészen szokványos formában tárgyal hétköznapi problémákat. Mi, jó európaiak, kapva-kapunk utána. De hát azért a reklám hazája Amerika és azért Amerika, hogy mindez így legyen.

Lin Yutangot is a reklám kapta szárnyaira s ez a reklám nemcsak Amerikában, hanem földrészünkön is csakhamar szél-tében-hosszában ismertté tette a nevét. Könyvét majdnem minden nyelvre lefordították és óriási példányszámban fogytak el az egymást érő kiadások. Yutangot olvasni, Yutangról beszélni, vitatkozni divat lett a szó igaz értelmében. Ehhez az óriási sikerhez azonban most nemcsak a pompás reklám járult hozzá. Hanem két olyan tény, amely Yutang népszerűségét a divaton túl is biztosította s hírnevét öregbítette: nagy gondolkozó és keleti volta, amely kítűnő írói tehetséggel is párosult. Ezek a

---

a kereszténység (itt mindig az ortodox ker. értendő) legkeresztényibbnek tartott hittételei ellenkeznek a józan gondolkozó ésszel. „A tanítások félelmetesen kezdtek kicsúszni a kezemből“ írja. Eleinte csak a felületes és azonnal szembeötlő dolgok bosszantották, de amikor a teológián a „szentek szentjébe“ is bepillantást nyer, egyszerre fölfedezi, hogy a dogmákba szorított kereszténységnek nemcsak semmi köze nincs az élet-hez, hanem önmagában is hamis. Ez a felismerése tarthatatlanná tette helyzetét a teológiai szemináriumban s nemsokára rá a püspök értésére adja, hogy nem keresztény papnak való s jobb lesz, ha elhagyja az intézetet. Azzal a határozott meggyőződéssel lép ki az intézet kapuján, hogy a kereszténység legnagyobb ellenségei a keresztény teológusok. A kereszténységgel való nexusát azonban később is megtartotta. Ma világhírű író, műveit angol nyelven írja, tudtommal Amerikában is él.

vonásai azok, amelyek a szalonok és mondain kávéházak bridzsasztalain, előkelő fürdőhelyein kívül, Lin Yutang nevét a komolyan gondolkozó és érző, igazán művelt emberek előtt is népszerűvé tették.

A Bölcs mosolyt további munkái követték. A magyar olvasóközönség előtt még a Mulló pillanat ismeretes, melyek szintén hasonló közkedveltségnek örvendtek. Ez a tanulmány a Bölcs mosoly alapján íródott, amelyben Yutang részletesen foglalkozik a vallási kérdésekkel is. Igen érdekes volna egész életfilozófiáját ismertetni, az emberről, a boldogságról, a művészetről, tudományról, stb. alkotott sajátos felfogását, sajnos azonban sem ez a cikk, sem lapunk terjedelme nem engedi meg ezt. Így csak a vallásos felfogását fogjuk nagy vonalakban a közönség elé tárni, ezt a furcsa vallásos felfogást, amelyet maga pogányságnak nevez a keresztény vallásos felfogással ellentétben, s amelyik minden látszólagos pogánysága mellett is mégis inkább keresztény, — ha nem is ortodox értelemben — mint pogány s amelyik igen sok vonatkozásban rokon az unitarizmussal.

Lin Yutang Bölcs mosoly című könyve tizenharmadik fejezetében foglalkozik a vallásos érzéssel és magával a vallással. Bár, mint a fejezet elején mondja: „Annyian hiszik magukról, hogy ismerik Istent és tudják, hogy mi tetszik, mi nem tetszik Istennek, hogy aki erről a tárgyról beszélni mer, azt egyik oldalról okvetlenül szentségtörőnek, a másiktól prófétának tekintik, pedig mi emberek, akik egyénileg billiomodrészai sem vagyunk a világegyetemnek, — nem ismerhetjük Istent. És mégis foglalkoznia kell ezzel a kérdéssel, mert semmiféle életfilozófia nem teljes, az ember szellemi életéről alkotott semmiféle felfogás nem megfelelő, ha kielégítő és harmónikus viszonyba nem jutunk a bennünket körülvevő világegyetem életével: Az ember maga ugyan elég fontos tárgya tanulmányainknak, de „az ember egy nagyszerű világegyetemben él, amely éppen olyan csodálatos valami, mint az ember maga s aki nem ismeri a körülötte levő nagyobb világot, annak eredetét és célját, arról nem mondhatjuk, hogy igazán kielégítő életet él.“

E szerint tehát, ha az ember parányi voltánál fogva nem is ismerheti meg az Istent, hiszen Isten a maga nagyságában és titokzatosságában kivülesik a megismerés határán, mégis az

embernek igyekeznie kell, hogy amennyiben lehetséges, megismerje a körülötte levő világot, annak eredetét és célját, hogy így „kielégítő és harmónikus viszonyba“ juthasson élete a világegyetem életével. Távolról sem azt jelenti ez, hogy a vallásos ember álljon neki és kezdjen geológiát, asztronómiát, kozmogóniát, biológiát s istentudja még miféle tudományokat tanulmányozni, hogy így megértve a világegyetem keletkezését, célját és életét, „harmónikus viszonyba“ juthasson vele. Éppenséggel nem. Sőt Yutang szerint az ortodox vallásnak az a baja, hogy történeti fejlődésük folyamán összekeveredtek egy csomó olyan tudománnyal, amelyek határozottan kívül esnek a vallás *erkölcsi* birodalmán: fizikával, geológiával, asztronómiával, kriminológiával, a nemiség és a nő fogalmával, stb, stb. „A vallásnak vissza kell húzódnia s ahelyett, hogy annyi mindent tanítana, ami a természettudományok birodalmába tartozik, egyszerűen tudomásul kell vennie, hogy ez nem a vallás dolga; még kevésbé szabad megengednie azt, hogy lelki élmények érvényessége egyáltalán oda nem tartozó kérdésektől függjön, mint például, hogy az ember négyezer és egynéhány esztendeje, vagy egy millió év óta él-e a földön...“ „A vallás szorítkozzék az erkölcs területére, az erkölcsi öntudat területére, — ennek megvan a maga méltósága és minden tekintetben megállja a versenyt a virágok, a halak és a csillagok tanulmányozásával.“

Tévedés volna azonban a vallás erkölcsi oldalának illetően való kidomborítása mellett azt gondolni, hogy Yutang a vallás egyedüli szerepét és fontosságát az erkölcsben látja. Egyáltalán nem. Ezzel pusztán arra igyekszik rámutatni, hogy a vallásnak nem lehet célja az eltudományosodás. De mindemellett tudja és állítja azt, hogy a vallás nem csupán erkölcsi normák összessége. Van a vallásban valami, ami a vallást vallássá teszi, ami túlhat az erkölcsiségen, ami megfoghatatlan és megmagyarázhatatlan: az élmény, vagy ha úgy tetszik, a hit, ami az ember lelkét összeköti a titkosatos világegyetemmel, az Istennel, a Dolgok Teremtőjével. A Yutang szerint így leegyszerűsített vallásból, ami megmarad életünkben, nem más, mint a tisztelet erősen leegyszerűsödött érzése az élet nagysága, szépsége és titkosatossága iránt, minden felelősségével egyetemben, de — mint mondja. — hiányozni fognak belőle

azok a „jó öreg, derűs bizonyosságok s azok a ráarakodott rétegek, amelyeket a teológia halmozott a felszínére.“

Ha mélyebben megfigyeljük ezt a felfogást, végeredményben észrevehetjük, hogy ez épúgy két főtételre épül fel, mint a Jézusé. „Szeresd a Te Ūradat Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és szeresd felebarátodat, mint te magadat.“ (Luk.) Ami a második parancsolatot illeti, lévén tisztán erkölcsi vonatkozású, könnyen és szembeötlően láthatjuk Yutangnál is, amikor a vallás erkölcsi oldalát hangsúlyozza. (Erre még később visszatérünk.) De az első parancsolat szintén bennefoglaltatik felfogásában, ha nem is ilyen világos formában, amikor az élet szépsége, nagysága és titokzatos-sága iránt érzett tiszteletről beszél minden felelősségével egyetemben. Mint fejtegetése elején mindja: Istent meg nem ismerhetjük, fölösleges tehát a mindenáron való megismerni akarás. Ebből csak olyan fölösleges tudományosdi, metafizikásdi lesz, amely nem csak összezavar dogmáival, hanem megfoszt attól az örömtől is, hogy egész lelkünkkel és érzésvilágunkkal közvetlenül bekapcsolódhassunk, személyes élmény alapján Isten csodálatos munkájába, a világegyetem és az élet végtelen szépségeibe. E nélkül pedig a vallás minden lehet, csak éppen vallás nem. Egyszerűen azt jelenti ez: hogy a tudományos, eldogmásított vallás megfoszt a vallás legigazibb megélésétől: a személyes élménytől. Vissza kell tehát térni a vallásnak ehhez a leegyszerűsített formájához, mert csakis így sikerült kimentenünk az egyházból azt a vallást, amely a modern életben elképzelhető s amelyet minden egyénnek ki kell mentenie a maga számára. Ezzel a vallással mindig meg van a lehetősége annak, hogy meghódoljunk a Nagy Szellem előtt a szertartások és imádat légkörében, mint ahogy szónélkül imádkozva térdelünk és lenézzük az ónkarikás ablakokat, bárhogyan is vélekedjünk a teológiai dogmákról.

Lehetetlen észre nem venni csupán ezekből a fejtegetésekből is azt a liberalizmust, amellyel Lin Yutang a vallási kérdéseket kezeli. De erről a gondolkozásbeli szabadelvűségről tesz tanúbizonyosságot különösen akkor, amikor a józanész világosságánál vizsgálja meg a történeti kereszténység dogmavilágát. Az ezekről alkotott felfogása annyira hasonlít a miénkhez, hogy joggal unitáriusnak is nevezhetnők.

„A vallás mindig egyéni, személyes dolog. Mindenkinél magának kell kidolgoznia a maga nézeteit a vallásról s akár-hogy is sikerül: ha őszinte, Isten nem fogja megróni érte. Minden ember vallási élménye csak reánézve érvényes, mert nem olyan dolog ez, amiről vitatkozni lehetne.“ Ezekkel a bevezető sorokkal indul neki Lin Yutang a történeti kereszténység alap-tételeinek megvizsgálására.

Az első ilyen alaptétel, amellyel még lelkésznevendék korában kerül összeütközésbe: testünk feltámadása és egyáltalán a testi feltámadás. Szinte azt lehetne mondani, hogy ez a dogma volt az, amely akaratlanul is elindította ezt a nagy gondolkozót az unitárius vallásos felfogás felé. A testi feltámadást, mint ismeretes, a keresztény teológusok a Jézus testi feltámadásának legendájára, a húsvéti feltámadásra építették. A fiatal Yutangot ez a tétel, amely még mindig bennefoglaltatik az ortodox keresztényi apostoli hitvallásban, gondolkozóba ejtette s csakhamar tisztán logikus gondolkozás útján rájön, hogy ez a tétel voltaképpen már régen megcáfoltatott, „amikor Krisztus várva-várt második eljövetele az első században nem történt meg s az apostolok nem támadtak föl testileg a sírjukból.“ Későbbi tanulmányai folyamán hasonló összeütközésbe kerül a „szeplőtlen fogantatás“ dogmájával. Rájön, hogy ez még ma is nyílt kérdés, amelyről az amerikai szemináriumok különböző dékánjai különbözőképpen vélekednek. És amint írja: „dühített, hogy kínai hívőktől megkövetelik, hogy kifejezetten higgyenek abban a hitcikkelyben, mielőtt megkeresztelik őket s ugyanannak az egyháznak a teológusai nyílt kérdésnek tekintik. Ez nem látszott őszintének s valahogy helyesnek sem.“

Igy csakhamar arra a vakmerőnek látszó megállapításra jut — időközben eltanácsolják a teológiáról, — hogy a „keresztény vallás legnagyobb ellenségei a keresztény teológusok.“ De Lin Yutang is úgy járt, mint ahogy a kínai közmondás tartja: aki tigrisen lovagol, nem tud leszállani róla. Ő is belekapott ezekbe a kérdésekbe s őszintén gondolkozó egyéniség lévén, nem tudott megnyugodni addig, amíg valamennyi dogmával le nem számol. Gondolkozása eredeti és meglepő. Döbbenettel fedezi fel, hogy „az egész keresztény hit épületét egy almára alapozták meg“. Ha Ádám nem eszi meg az almát, nincs eredendő bűn, eredendő bűn nélkül nem lenne szükség a meg-

váltásra. „Ez világos volt a szemembe, — írja, — akármi lett-légyen is az alma szimbólikus értelme. Úgy láttam, hogy ez oktalan meghamisítása Krisztus tanításainak, aki soha egy szót sem szólt eredendő bűnről vagy megváltásról. Annyi bizonyos, hogy én, — mint minden modern amerikai, — nem érzek büntudatot s egyszerűen nem hiszek benne. Csak annyit tudok, hogy ha Isten félannyira szeret is, mint anyám, nem küld pokolba.“

De még ennél is együgyűbbnek találja azt az ellentmondást, miszerint amikor Ádám és Éva megettek egy almát, Isten annyira megharagudott, hogy utódaikat „ezért a kis hibáért“ örök szenvedésre ítélte; ellenben, amikor ugyanezek az utódok meggyilkolták ugyanennek az Istennek egyetlen fiát, „ebben Isten annyira gyönyörködött, hogy mindent megbocsátott nekik“. Ezzel a felismeréssel végleg összeomlik benne a kereszténység (történeti!) iránti bizalma. A fejlődés további útja mostantól kezdve a vallás erkölcsi oldalára vezet s itt alkalma nyílik arra, hogy a kereszténységnek egy másik sarkételét: a halál utáni élet s vele együtt a Pokol és Mennyország létéről szóló tanítását vonja kétségbe. Az impulzust egy konfuciánus barátjával való beszélgetése adja meg.

„Ha Isten nem lenne, — mondja Lin Yutang vitatkozás közben, — az emberek nem cselekednének jót s a világ tövel-heggyel felfordulna.“

„Miért? — kérdezi a konfuciánus. — Tisztességes emberi életet élnénk egyszerűen azért, mert tisztességes emberek vagyunk.“

Ez a hivatkozás az emberi méltóságra, — mint írja, — elvágta az utolsó köteléket is közte és a kereszténység között s e pillanattól kezdve pogány lett. Pogány, mert a pogány hit világa egyszerűbb és közvetlenebb. Nincsenek benne apriori feltevések és nincs is szükség ilyenre. Közvetlenül bíztat a jó életre, mert *csak* a jó életre bíztat. Jobban igazolja a jó cselekedeteket, mert fölöslegessé teszi, hogy a jó cselekedet igazolja magát. Nagy előnye például, hogy nem kényszeríti az embereket arra, hogy egy egyszerű jócselekedet megokolására egész sereg hipotétikus dologgal hozadjanak elő: bűn, megváltás, kereszt, kincsek gyűjtése a mennyben, emberek kölcsönös kötelezettsége tekintettel egy harmadik, mennybéli sze-

méllyel való kapcsolatunkra, ami fölöslegesen bonyolult és egyiket sem lehet közvetlenül bebizonyítani. „A jó cselekedet elegendő igazolása önmagának.“ „Az emberek kölcsönös szeretetének végső, abszolút ténynek kell lenni. Képesek kellene legyünk arra, hogy egyszerűen egymásra nézzünk és szeressük egymást anélkül, hogy egy harmadik személy a mennyből figyeljen erre.“ Ép ezért úgy tűnik föl neki, hogy a kereszténység túlságosan nehéznek és bonyolultnak tünteti fel az erkölcsi életet s ennél fogva csábítónak, természetesnek és kívánatosnak a bünt. Ebből pedig kiút csak a pogányságig leegyszerűsített valláson keresztül vezet. Csak a pogányság tudja visszaadni a hit szép egyszerűségét és az érzés méltóságát. „*Csak a pogánysághoz visszatérve térhetünk vissza a primitív és engem jobban kielégítő kereszténységhez*“ — állapítja meg.

Pogány-e Lin Yutang? — tehetjük fel most már ezek után a kérdést. És pogányok-e mindazok, akik ezt, vagy ehhez hasonló felfogást vallnak?

Fel lehetnének erre az ő saját, egyszerű szavaival is: „Pogánynak lenni éppúgy csak frázis, mint kereszténynek lenni. Nem több negatív állításnál, hisz mind a kettő csak arra igyekszik rámutatni, hogy azért ez, mert nem amaz.“ De talán mégis jobb ha pár sorral még rámutatunk arra, hogy mit is ért ő maga pogánysága alatt.

„Helytelen dolog a pogányokról úgy beszélni, mint vallástalan emberekről: csak annyiban vallástalan, hogy nem hajlandó hinni a kinyilatkoztatás semmiféle változatában. A pogány mindig hisz Istenben, de nem szívesen beszél róla, mert fél, hogy félreértik. Minden kínai pogány hisz Istenben, akit a kínai irodalom legtöbbször a Dolgok Teremtőjének nevez. Egyetlen különbség csak az, hogy a kínai elég őszinte, hogy a Dolgok Teremtőjét meghagyja a misztikus félhomályban; de félő pietászt és tiszteletet érez iránta. Mi több: ez az érzés elég is neki. Egyformán tudatában van a világegyetem szépségének, az ezernyi teremtett dologban megnyilatkozó bölcs művészetnek, a csillagok titokzatosságának, az ég nagyságának és az emberi lélek méltóságának. Elfogadja a halált, mint ahogy elfogadja a fájdalmat és a szenvedést is és összeméri az élet ajándékával, a friss falusi szellővel, a ragyogó hegyvidéki holddal — és nem panaszkodik. Az ég akarata előtt való meg-

hajlást tekinti igazán vallásos és jámbor viselkedésnek s így nevezi ezt: „Tao szerint élni“. Ha a Dolgok Teremtője azt akarja, „hogy hetvenéves korában haljon meg, örömmel meghal hetven éves korában.“ A haláltól nem fél, mert „mit jelent az, hogy testünk meghalt, amikor a „test“ semmi egyéb, mint elvont, általános neve a kémiai alkatrészek folyton változó kombinációjának. Az ember kezdi úgy látni saját életét, mint egy cseppet egy örökké hömpölygő folyóban s örül, hogy a maga részéről hozzájárulhat az élet hatalmas áradatához.“

Van-e valami, ami esetleg visszataszító lehetne ebben a pogányságban? Vallás ez, a vallások minden igaz és nemes tulajdonságával. Megnyugvást igyekszik adni a tántorgó emberi léleknek és a bizonytalanságok ösvényéről épp úgy az erős és szilárd erkölcsösség útjára vezérel, mint ahogy minden keresztény felekezeti ezt igyekszik tenni. Valóban nem tudományos, de nem is akar az lenni. Elvont dogmáktól, metafizikai és filozófiai spekulációktól mentes, de e lélek közvetlen melegségével szereti a természetet, a világot s igyekszik megnyugodni Isten rendelkezéseiben. És megnyugvását majdnem mindig meg is találja. Szereti az életet és nyugodtan hal meg, mert tudatában van annak, hogy itt is és ott is Isten ölelő karjaiban van. Két követelménye van csupán: szeresd az Istent és élj becsületes, tiszta életet. Kell-e több ennél?

Végezetül még csak annyit: ha nem is értünk mindenben egyet Lin Yutanggal, mégis testvérünknek érezhetjük őt és annak is kell éreznünk. Hangsúlyozott pogánysága mellett is van olyan jó keresztény, mint igen sokan közülünk, s őszintesége becsülésre méltó. Minket unitáriusokat pedig, akik szabadelvűeknek tartjuk magunkat, önbizalommal tölthet el az, hogy a világ nagy szellemei, a modern gondolkozás meghírdetői épp úgy gondolkoznak a dogmákkal tömített kereszténységről, mint mi, épp úgy keresik a vallás egyszerűbb, tisztább és őszintébb megélhetéséhez az utat. Ezek a gondolkozók, ha nem is vallják maradéktalanul az unitarizmust, mégis erős bizonyosságai annak, hogy az unitárius vallás valóban a jövő vallása.

Budapest, 1941. augusztus hó.

Székely D. Gyula.

Brassai Sámuel és a muzsika.

IV. közlemény.

Későbbben, mikor Lisztnek megjelent Párizsban 1859-ben francia nyelven „Les Bohémiens et de leur musique en Hongrie“ c. műve, mely írásában Liszt azt fejt ki, hogy magyar zene egyáltalában nincsen, csak cigány muzsika van és azt nevezik a magyarok magukénak, Brassai éktelen haragra lobban és könyvben válaszol Lisztnek tudományos alapossággal, sértő, metsző gúnnyal. Egész kötetben sorolja fel érveit, bizonyítva Liszt nagy tévedését. Ekkor már nem látja Lisztben a nagy magyart, csak árulót tud benne és kíméletlenül neki ront 1860-ban Kolozsvárt megjelent röpiratában, melynek címe: „Czigány vagy magyar zene.“

A zongoraművészt azért későbbben is mindig tiszteli és becsüli Lisztben. Zongorajátékáról azt mondja: szeszélyes, sokszor kicsapongó, olykor majdnem a fülsértésig, de azután magával ragadó tüzes és mégis telve utolérhetetlen finomságokkal. Minden külön hangnak, a dallam minden hangjegyének színt ad, mellyel „egy-egy húrját pendíti meg a szívnek s a gyönyör remegésére lázítja az idegeket.“¹ Másutt meg azt írja: „Lisztet kétségkívül mindenki el fogja ismerni elsőrangú mesternek. Mi tovább megyünk, legelső mesternek ismerjük el.“² Nem merész mesterségbeli készsége szédítette el, nem dübörgését dicséri, mely annyi hallgatóját megbabonázta, hanem a sokoldalúságát, mellyel Liszt a különböző irányú és jellemű szerzők műveibe életet tudott lehelni. Ujjai alatt a táncformák táncoltak, a dalok sírtak, a víg dallam kacagott és az induló ritmusa menetelt. Beethoven művei halottak lettek volna Liszt nélkül.

Rossz véleménnyel volt Brassai Lisztről a zeneszerzőről. Szerzeményeiben úgy találja az ész és az anyag küzd egymással. Teremtő erejét nem látja, különösnek, de nagyra becsüli hangszerelési tudását. Ha maga játszotta műveit, úgy a tökéletes előadás

¹ Budapesti Hírlap, 1858. (17. sz.)

² Szépirodalmi Lapok, 1853. (18 sz. 276–279 oldal).

ezeket élvezhetővé teszi. Műveiben nem lát eredetit, inkább azt véli, hogy ami eredetinek tűnik, az „újabb bizar technikai lehetőségek alkalmazásában áll, nem zenei ötletekben.“¹ Valóban Liszt a zongoratechnikát új irányba terelte és a hangszer kiaknázásában új, addig nem ismert lehetőségekre mutatott rá.

8.

Brassainak legnagyobb és talán egyetlen tévedése volt a Wagner és programzzenével szembeni állásfoglalása. Nem érezte meg sem Wagner sem Liszt, sem Berlioz jelentőségét és azért nem bizonyult jövőbelátó zenebírálónak. Az új iránynak az ú. n. Zükünftlereknek már megindultukt' fogva legkegyetlenebb ostromzója volt.

Maga meséli el, hogy emiatt egy Wagner imádó egyszer botot emelt rá, a pesti filharmonikusoknak hangversenyén.² Wagner művei az ötvenes évek elején már megjelentek a pesti hangversenyek műsorán. Brassai eleinte csak gúnyos megjegyzésekkel szólott róluk, később vezetője lett a pesti Wagnerelleneseknek. Már 1853-ban, mikor Verdi Ernáni c. dalművének egyik áriájáról ír, azt mondja: Isidor Wagner és társai (itt arra céloz, hogy Wagner nevelőapja Ludvig Geyer zsidó volt) aligha fognak ilyent (mint Verdi) kontrapunktikus tengerük mélyéből felszínre hozni.³ Máskor meg azt állítja: „Wagner megvetheti Mozartot, de Don Juan-ja még mindig örökifjú lesz, mikor Tannhauserjének Venusbergje és Lohengrimme (sic!) már másodszor váltak mithológiai emlékké.“⁴

Mikor a Tannhauser-nyitányt először játszták Pesten, (az újonnan alakult Filharmóniai Társaság 1853. XII, 8-án ezzel nyitotta meg hangversenyét és ez volt Németországtól és Ausztriától eltekintve az első előadása Európában), Brassai, id. Ábrányi, Erkel és Mosonyi együtt ültek egy kávéházban. Brassai szemrehányásokat tett legjobb barátjának Erkelnek, a pesti filharmonikusok alapítójának és karnagyának a Wagner mű eljátszásáért, és figyelmeztette, hogy a jövőben óvakodjék olyan felháborító merényletet elkövetni, mint a tannhauseri zene betanítása és bemutatása. Az

¹ Szépirodalmi Lapok, 1853. (45 sz. 710—711 oldal).

² Budapesti Hírlap, 1856. III. 1. (51 sz.).

³ Szépirodalmi Lapok, 1853. (12 sz. 180—183 oldal).

⁴ Budapesti Hírlap, 1856. Jan. 30. (25 sz.).

egész társaság együtt nem tudta akkor Brassait Wagner lángeszéről meggyőzni.¹ A Divatcsarnokban pedig C*** aláírással azt írja a Wagner nyitány bemutatójáról, hogy: bámulja, hogyan tudta a zenekar és kiváló karmestere a nehéz semmi más, mint mesterséges művet, olyan kimondhatatlan pontossággal és hűséggel eljátszani.

Brassait nagyon bántotta Wagner növekvő népszerűsége és ennek többször is kifejezést ad. Haraszi Emil: Wagner Richard és Magyarország című művében részletesen ismerteti Brassainak a Wagner ellenes munkáját.²

Azokat sem szívelte, akik Wagner zeneszerzői elveit magukévá tették. Doppler Károly operájának a Gránátos tábornak bemutatóján bírálatot ír, de a mű zenéjéről csak ennyit mond:³ „Apropos, szerkesztő úr, nem tudja-e mikor adják már egyszer a Sevillai borbélyt? Ebben a mai dobos, trombitás, posaunos és tárogatós nemkülönben hárfás és klárinétos korunkban, szintúgy jól esnék egy kis egyszerű zenécskét hallani. Ezt talán jó praescriptio lenne azon zeneszerzői nyavalya ellen, mely egy pár idilli képért eget, földet mozgat és élcet s szerelmet oly harsogással kísértet, a melyet Rossini még égi háborúra is feleslegesnek tartott volna“.

Bülovot, a zongoraművészt is megszólja szerzeményei miatt, mert Wagner útjain jár.⁴

A programzenéről a következőképen elmélkedik:⁵ A Zükünftlereknek sem beszédeiből sem írásaiból nem lehet kivenni, hogy a program van-e a zenéért, vagy a zene a programért. Azt kérdi: haladás lenne-e a képzőművészetekben, ha egy történeti jelenet képén a személyek szájába cédulákat rajzolnának és ezekre ráírnák, mit mondanak egymásnak. Rámutat, hogy maga a programzene nem Liszték és Wagnerék találmánya, már Bach is írt egy Capricciót barátjának elutazására, a magyar Lavotta

¹ Id. Ábrányi Kornél: Jellemképek a magyar zenevilágból. Budapest, 1900. és u. a. szerzőtől: Brassai bácsi, mint zenész. Budapesti Napló, 1897, (193 szám).

² A M. T. Akadémia kiadása. Budapest, 1916.

³ Szépirodalmi Lapok 1853. (14. sz. 212—215. oldal).

⁴ Bülow úr és még valami. (Canus) Szépirodalmi Lapok 1853. 45. sz. 710. oldal.

⁵ Második philharm. hangv. Budapesti Hirlap 1857 (287. szám).

Jánosnak is vannak ilyen című szerzeményei: „Nota insurrectionalis hungarica“ „Vadászat“ vagy „Égiháború“, Beethoven is megírta Schlacht von Waterloo című szimfóniáját. A klasszikus formától való szabadulás nem jelent haladást a zenében, mert a forma nem nyűg, hanem lényeges kelléke a muzsikának. Bizonyítja a forma fontosságát. Ha egyszerű falusi embernek eljátszanak egy Haydn vagy Mozart vonósnégyest, úgy azt fogja mondani, hogy vannak benne szép részek, de el lesz ragadtatva, ha egy csárdást, valcert, polkát, indulót vagy mazurkát hallhat, ezeket igazán fogja tudni élvezni, mert előtte jól ismert a formájuk. A régi mesterek formáit ismeri és élvezi őket, de Berlioz és Liszt szimfónikus költeményeiről azt mondja, hogy helyenkint szépek, mert van bennük melódia, harmónia és ritmus, melyek örök szépségükkel az emberi szívhez szólnak, de az egész műből valaminek hiányát érzi. A szimfónia, szonáta, nyitány a klasszikus kamarazenemű megnyugtatta, mint a falusi parasztot az induló, csárdás vagy keringő. Brassai a klasszikus zenemű szerkezetét, a periódusokat, frázisokat, harmóniákat követni tudta. Ezeknek élvezete tökéletes volt számára, mert a harmóniák, dallamok, érdekelték értelmét, a ritmussal pedig együtt vert a szíve. Mindezekért pedig a Zukünftirektől nem vélt mást kapni, mint programot!

1856 őszén a philharmónikusok hangversenyéről mond bírálatot és szomorúan írja,¹ hogy a jövőendő zenéje sűrű éljenzés között vonult be Pestre, nagy volt a lelkesedés, de ő nem tudott bízni a siker tartósságában. Úgy érezte, hogy a diadal és lelkesedés virág és pillangó természetűek, azt mondta: „Eljön előbb a csillapodás órája a higgadtan fontoló és jogaiba lép s a critica igazságosztó mérlege visszanyeri súlygyenét“.

Az újabb zeneszerzők közül Chopint, Schumann, Brahmsot szerette, minden művüket meghozatta, ha nem is értett velük mindenben egyet, nagyságukban sohasem kételkedett. Örömmel üdvözölte a philharmónikusokat, mikor műsorra vették Schumann egyik szimfóniáját, mert az újabb zene megismerésére, Brassai szerint, alkalmasabb művet alig találhattak volna.

Liszt és Berlioz műveiben is elismerte a hangszerelő készség bámulatos fejlődését.

---

¹ Budapesti Hírlap. 1856. XII. 24. (297. sz.).

Brassai az opera lényegét az énekben, az ének lényegét pedig a melódiában látta. Ennek ellenére Verdi Rigolettójától nem volt elragadtatva, mert a szerző túl nagy súlyt helyezett a zenekarra és keveset a melódiákra. Meyerbeer Prófétájáról írott bírálatában is emellett tesz hitvallást,¹ mikor mondja: „az operában éneket s énekben szép melódiát követelek“. Szerette a Próféta c. dalművet. Becsülte Meyerbeer azon művészetét, hogy termékeny lángesze minden tárgyának változatos helyzetéhez érzelmi gazdagsághoz hozzá tud simulni zenéjével, de nem tudja megbocsájtani, hogy a melódiákban nem elég bőséges (már t. i. Brassai elképzelése szerint). Flotow Mártha c. színpadi művéről az írja a Szépirodalmi Lapokban, hogy „kedves kis operetta“.²

Az akkortájt igen divatos magyaros dalművek ellen is nagyon kikelt. Sokalta őket, mert nem voltak sem jók, sem magyarok. Ő volt az egyetlen és első, aki tiltó szavát emelte az akkori magyaros modorban írott dalművek ellen, melyekről kimondotta, hogy azok nem magyarok. Egyedül Erkel Ferenczel tett kivételt, talán műveit is szerette, de inkább hinném, a régi jó barátot kímélte meg bírálatával. Különben a magyar dalműszerzésről is rossz véleménnyel volt, mikor azt mondta: „Nincs könnyebb mesterség, mint magyar dalműszerzőnek lenni. Végy sok-sok magyar nótát, ereszd fel néhány valcerrel, rakd be készen tálalható formában (Rossini, Donizetti, Auber stb.) fűszerezd meg fuvolával, klarinéttal, oboával, hárfával és posaunnal s tálald ki. Jó, aki szereti!“³

A zenedrámát gyűlölte és azt semmiféle formában nem tudta élvezni. Halevy „Zsidó hölgyére“ azt mondja, hogy „ezen daljáték zenemodora az általunk nem kényeztetett melodramatikus nembe tartozik, de e nemben valóban kitűnő“.⁴ Dallamtartalma, gazdag melódiái miatt becsülte olyan sokra. Kedvenc művei közé tartozott Bellini Alvajárója, mert ez a dalmű elejétől végig cukor és édes-ség, de émelygösség nélkül való. Tökéletes pásztorképet látott benne.⁵

¹ Szépirodalmi Lapok 1853. (2 sz. 20–23. old.)

² Szépirodalmi Lapok 1853. (6. sz. 84–88. old. és 7 sz.)

³ Szépirodalmi Lapok 1853. (22. sz. 340–343. old.)

⁴ Szépirodalmi Lapok 1853. (44. sz. 692–695. old.)

⁵ Szépirodalmi Lapok 1853 (49. sz. 772–776. old.)

10.

Nem volt a muzsikának olyan fajtája, melyet Brassai többre becsült volna a kamarazenénél, ebből is legjobban szerette a vonósnégyest. Valaki egyszer azt mondta, hogy a vonósnégyes négy okos ember beszélgetése és Brassai ezt kellett érezze, azért szerette olyan nagyon.

„Ami Viktoria koronáján a Koh-i-noor, Krishna mellén a Kaszútubha, ami romantikusnak a szemefénye, anyának elsőszülöttje, ami Bouillon Gottfriednak Jeruzsálem, Columbusnak Amerika, Lajos császárnak az idéje napoleonienne, az a zenésznek és zenekedvelőnek a quartet. A violinquartet (vonósnégyest ért alatta) a zenészet legdrágább gyöngye, a fantázia teremtette világban a remekebb mű, azon fokon áll az ott, melyen az ember az istenteremtette világban. A symfónia igaz, hogy nagyobbyszerű, — könnyű neki — egy római birodalom, midőn a quartett csak egy kis Helvécia, de az elefántot nagysága még nem emeli az ember fölé... Az egységet a különbözésekben, mit a műremek legáltalánosabb vonásának elismer minden esztétikai rendszer, semmi zene oly utólérhetetlen tökélyvel nem bírja valósítani, mint a quartett, a zene élőfájának ezen legfejlettebb, legtökélyesb, legidomosb és kecsesebb virága... a hegedű virtuoz tapsorkánokat arathat hangversenyein, de megbukhat csúfosan a legegyszerűbb Haydn vagy Mozart négyesnél... Vieuxtemps s nagy hegedűs sikereinek legszebb biztosítéka volt az, hogy jó quartettjátékos volt...“ Ezeket írja Brassai a Ridley-Kohne pesti vonósnégyes egyik hangversenyének bírálatában.¹ Így csak az írhat a kamarazenéről, aki jól érti és igen szereti a muzsikát. Nagyon hálás Ridley-Kohnének, a pesti Nemzeti Színház hangversenymesterének, kinek elnöklése alatt sorozatos kamaraestélyeket rendeztek, de ez nem gátolja meg őt abban, hogy a teljesítményükről alaposan meg ne írja a véleményét. A négyes játéka alatt igen furcsa és alkalmatlan gondolatai voltak a játék tisztaságáról, szabatoságáról, a különböző szerzők műveinek más-más modorban való játszásáról és több effélékről, írja akkori kritikájában. Mérsékli bírálatát, mert már régóta ismeri Ridley-Kohnének játékát minden előnyével és tudja, mit várhat virtuozitásától és mit nem játékának modorától.

¹ Budapesti Hirlap 1856. XII. 30. (300. sz.)

A legnagyobbfokú lelkiismeretességet kívánta meg a vonós- négyes játékosoktól. Haydn, Mozart könnyű vonósnégyeseiben a legkisebb hibát sem tudta megbocsátani. Ilyenkor azt mondta, hogy a négyes magát kelleténél többre, a hallga'óságot és szerzőket pedig ugyanannyival kevesebbre becsülte. A könnyű művek előadása éppen olyan gondot kíván, mint a nehezeké. Az előadó- művésznek semmi sem lehet könnyű, mert ami erején felül van, ahhoz nem szabad nyúlnia, ami pedig ahhoz mért, azt hibátlanul kell, hogy megtanulja. A könnyű vagy nehéz, csak kezdőhöz, de nem mesterhez illő megkülömböztetés, mert ha Haydn vagy Mozart egész vagy fél hangjegyet írt, nem azért tette, hogy könnyebb dolga legyen az előadónak, hanem érzelmárnyalatokat gondolt bele, melyeket az előadóknak ki kell tanulmányozni, vagy találni és úgy visszaadni.¹

Azzal sem volt megelégedve, ha egy vonósnegyest csak tisztán és szabatosan játszottak, erre azt mondta, hogy a társaság feladatának ilyen módon első részét oldotta meg. Ezután következik a művészi előadás, a mű egész lelkének kifejezése a benne rejlő rengeteg szépségnek, bájnak, árnyalatoknak feltüntetése. Ilyeneket kívánt még akkor is, mikor a Ridley Kohne négyes hibátlan szabatossággal és tisztasággal játszta Beethoven nehéz és elvont Cis-moll kvártettjét.

Akik hallották őt házi kamarazenéléseken beszélni, azt mondták élvezet volt őt hallgatni, amint művekről és szerzőikről nyilatkozott.

Kedvenc művei voltak a kis Beethovenek (Op. 18.) és a Beethoven „trilógia“, ahogyan a három Rasoumowszkyknak ajánlott nagy kvartettet nevezte. A Haydn (D-dur vonósnegyes) és Mozart kamaraművek mellett Mendelssohn op. 87, op. 44/2 és op. 18. Mozart Klarinét-ötösét, Schumann: op. 41/1 vonósnegyesét és zongoraötösét, Schubert: Der Tod und das Mädchen négyesét, a Forellenkvintet, Volkmann op. 35. vonósnegyesét, és a Brahms kamarazeneműveket szerette különösen hallgatni. Az írományai között talált számlákból láttam, milyen kamarazene-műveket rendelt meg könyvesboltja útján, ezek között a következők szerepelnek: Haydn, Mozart, Beethoven összes vonósnegyesei és vonósötösei, Mendelssohn, Schumann, Schubert, Brahms minden jelentősebb

¹ Budapesti Hírlap 1856. XII. 30. (300. sz.)

kamarazene műve. A ma már alig játszott vonósnégyesek közül a Cherubini C-dur négyesére azt mondja, hogy szabatosan előadva egyike a legbeszédeesebbeknek, Onslow kvartettjeit szerette és a B-dur kvartettjéről azt vélte, hogy méltatlanságot követnek el a szerzővel szemben, ha a kamarazenéjét műkedvelők olyan ritkán vagy egyáltalában nem veszik elő. Mendelssohn és Schumann kamarazeneműveiről azt tartotta, hogy erős hangszerelésük és hézagatlan eszmeláncolatukkal, teljességükkel tündökölnék.¹ Utolsó éveiben nagy élvezettel hallgatta az akkoriban feltűnt orosz szerzők műveit.

Haragudott, ha a vonósnégyes játékosok előadás előtt sokáig hangoltak. Egyik alkalommal erről így szól: „Milyen bölcsen rendelte a természet, hogy a fülemilék nem stimmelnek, mert ez esetben feleannyi költő vagy szerelmes sem menne a ligetbe andalogni“.²

A pesti vonósnégyes társaságok közül legtöbbre becsülte a Huber Károly és József, Schlechta—Pfeiffer kvartett játékát.³

11.

Az előadóktól hibátlan mesterségbeli készségen kívül komoly elmélyedést kívánt és kegyetlen gúnyal mutatott rá hibáikra. Liszt mellett legjobban szerette a zongoristák közül az akkoriban feltűnt Dreyschockot. Hangversenye után azt írja:⁴ „egy falka zongorapengetőnek és zongorakapálónak halálát (ez az elhallgatás) bámulatos hidegvérrel elnéznők“. Bántotta, hogy rossz zongorán kellett játszania és felkiáltott: Oh Erard! miért lakol oly messze?

Lakatos István.

(Folytatjuk.)

---

¹ Dr. Vajda Emi : Brassai Sámuel, a kamarazene kedvelője. Kolozsvár c. lap 1890. júl. 19. sz.

² Szépirodalmi Lapok 1853. (16 sz.)

³ Budapesti Hírlap 1857. (80. sz.)

⁴ Szépirodalmi Lapok 1853. 31. sz. 482. old.)

IRODALOM.

MIKÓ IMRE: HUSZONKÉT ÉV. 1918—40. Bpest, 1941. 326 l. Sokan úgy gondolkoznak, hogy elég volt a 22 évig tartó román imperiumot átélni és nem kívánják azt olvasmányokkal felújítani, pedig nincs igazuk, mert az egyén csak töredékeket ismer a kisebbségi életből, az egészről tiszta képet csak az írók egészséges történelmi szemlélete adhat. Dr. Mikó Imréné az érdem, hogy az erdélyi kisebbségi politika történetét összefoglalva legelőször elénk tárta. Igyekezett a legszigorúbb tárgyilagosságot megőrizni s értékmérőül azt tekinti, hogy „mennyiben erősítette egyik vagy másik irányzat a magyarság ellenálló erejét kifelé és mennyiben tette a politikai front mögött teljesebbé az erdélyi magyar életet.“ (6 l.)

Az értékes munka első fejezete a politikai passzivitás körét tárgyalja 1918—22-ig. Ez idő alatt a meglepett magyarság álmódosásán kívül a székely- és kalotaszegi köztársaság megalapítása vetődött fel. A trianoni szerződés aláírása után a magyarság szakított a passzivitással s 1921-ben Kolozsváron megalakult a Magyar Szövetség, de nem tudta az egységet megteremteni. A román kormány által üldözött Magyar Szövetség megszüntetése után 1922 végén megalakult a Magyar Párt s vezető egyéniségei nagyrészt a régi magyar politikai élet harcosai lettek. Ezért a román kormányok a Magyar Pártot nem tartották a nép igazi képviselőinek, hanem feudális csoportosulásnak. A magyarság között is voltak félrefaragók, kik a népi eszmék cégére alatt a román pártokkal keresték a kapcsolatot.

A megindult parlamenti harcokban csak két cselekvőképes magyar tagja volt a képviselőháznak. A liberálisokkal barátkozó Bernády György és a Maniu pártjával szinpatizáló Sándor József. Utóbbi beszédében az alkotmányozó országgyűlést törvénytelennek jelentette ki s az alkotmányozó törvényjavaslatot visszautasította. Az új alkotmányt megszavazták, mely a magyarságot kisémmizte.

Jósika Samu elnök elhunytá után 1923-ban *Ugron István* lett a Magyar Párt helyettes elnöke. A liberálisok megsemmisítéssel fenyegető politikája arra ösztönözte a Magyar Pártot, hogy keressen szövetségeseket. Felhasználták az egyetlen kínálkozó lehetőséget s 1923 október 23-án megkötötték titokban az Averescu-féle néppárttal a „csucsai paktum“-ot.

A vagyonekhozó agrárreform után következett a „lélek-rablás“ az Angelescu-féle iskolai rendeletekkel. Hiába tiltakoztak az egyházak, hiába lépett közbe a protestáns világszövetség kiküldötte, Angelescu kérlelhetetlenül adta ki a rendeleteket a magyar iskolák megsemmisítésére. A románosításért lé-

tesített u. n. „kultur-zóná“-ba az egész Székelyföld beletartozott, behozta a névelemzést, az érettségi vizsgálatokat államvizsgává tette. Az egyház vezetői Angelescu iskolai javaslatai miatt panasszal fordultak a Nemzetek Szövetségéhez, de eredménytelenül, az ősi felekezeti iskolákból kétnyelvű magániskolák lettek.

Közben Ugron István elnök felmondta a csucsai paktumot s választási egyezményt kötöttek a liberálisokkal, azonban 1926-ban a király elfogadta a liberális kormány lemondását s Averescu tábornokot bizta meg kormányalakítással. A Magyar Párt a csucsai paktum felmondása miatt kényes helyzetbe került, amit úgy oldottak meg, hogy Ugron István lemondott s ideiglenesen gr. Bethlen György lett az elnök és választási egyezményt kötöttek az Averescu-párttal, amelynek értelmében a magyarok 15 képviselői és 12 szenátori helyet kaptak a törvényhozó testületekben. Bethlen György a parlamentben kifejtette, hogy a kisebbségi kérdést ne tekintsék a különböző pártok játékának, hanem törvényszerűen, véglegesen rendezék. Természetesen gr. Bethlen György s rajta keresztül a Magyar Párt politikája csak védelmi lehetett, arra törekedtek, hogy a nemzeti értékeket, „az anyagi és szellemi birtokállományt“ minden erejükkel megőrizzék és fenntartsák. Pozitív előhaladást nem lehetett tenni. A parlamenti csoport csaknem minden fontosabb kérdéshez hozzá szólott a parlamentben, de eredménytelenül. Averescu még azt az ígérését sem váltotta be, amit neki még a választások előtt kellett volna teljesítenie.

Az erdélyi magyarság szomorú helyzetét először az Angol és Amerikai Unitárius Társulat Erdélyben járt kiküldöttei ismertették egy Bostonban 1925-ben közzé tett kiadványban. Javulást ez sem hozott, de legalább felhívta a figyelmet az erdélyi rettenetes állapotokra.

A liberálisok az 1927. évi választásokon „az urnák rendszeres és nyílt ellopása“ segítségével újra hatalomra jutottak, de Brătianu Ionel halála után meggyengültek s ezért annál jobban siettek a kisebbségek elnyomásának erősítésével. Az elkeseredés a liberálisok alkotmányellenes kormányzása miatt annyira fokozódott, hogy 1928-ban a nemzeti-parasztpárt vette át az ország kormányzását.

A magyarság Bethlen György politikai törekvését követve függetlenítette magát a román pártoktól s önálló listával mentek a választási küzdelmekbe s az eredmény, bár a magyar Néppárt is mozgolódott, az lett, hogy 16 képviselővel és 6 szenátorral, számarányban az ország második politikai pártja lett. Ez az eredmény annak is volt köszönhető, hogy Maniu tiszta választásra törekedett s megígérte a kisebbségi kérdés rendezését. Erdeme a Maniu-kormányznak, hogy az eskü tenné tett tisztviselők annyi szenvedés után némi csekély nyugdíjat kaphattak, de a kisebbségi kérdést ő sem rendezte.

Iorga 1931-ben megalkotta a „szakértők“ kormányát s ő is hangoztatta, hogy a kisebbségi kérdést meg akarja oldani. Dr. Bitay Árpád a Magyar Párt beleegyezésével elfogadta miniszteri szaktanácsosi állását, de tanácsot tőle sem igen kértek. A gazdasági helyzet a Iorga kormányzása alatt mind rosszabb lett s ekkor életbe léptették a konverziós törvényt, amely segítette a földművesek nyomasztó anyagi helyzetén, de tönkretette a takarékos kistőkéseket.

Az erdélyi magyarság a Nemzetek Szövetségéhez 34 panaszos ügyet terjesztett elő, de ezek közül csak kettőt, a telepesek és a csíki magánjavak ügyét intézték el részletsikerrel.

Mikor Maniu 1932-ben újra kormányt alakított Šerbán Mihály alminisztert bízta meg a kisebbségi ügyek elintézésével, akinek felkérésére a Magyar Párt legfőbb és leggyorsabban teljesítendő kívánságait összefoglalta, de nem teljesítettek ebből semmit, sőt a kisebbségek helyzete egyre rosszabbodott. Mikor Gömbös Gyula a revízió kérdését hivatalosan is felvette programjába, ez megleteremtette Romániában az antirevizionista mczgalmat, melynek gyűlölködő kilengései tettlegességre, rombolásokra vezettek.

Tatarescu kormányelnöksége alatt a parlamentben a Magyar Párt újra előterjesztette a megoldásra váró kérdéseket, de nemcsak, hogy nem tudtak eredményt elérni, hanem most már elbocsátották a magyar postamestereket s a nemzeti munka védelméről megalkotott törvénnyel a gyárakból és mindenféle vállalatból kiüldözték a magyar munkásokat a fajrománok érvényesülésére. Ilyen magyargyűlölő légkörben vetette fel Vaida Voevod Sándor a „*numerus valachicus*“ eszméjét, melynek bevezetése ellen a Magyar Párt tiltakozott. Most még jobban dühöngeni kezdett a magyarság elleni uszító propaganda. Bíróság elé került Bethlen György a Magyar Párt ideális lelkű elnöke is. A románság izzó antirevizionista hangja végül kirobbant a képviselőházban is. Mikor 1935 december 3-án Bethlen György elnök a parlament első ülésén felolvasta a magyarság sérelmét, panaszát, erre Titulescu külügyminiszter rendkívül éles hangon felelt s beszédét azzal fejezte be, hogy „Magyarország nem fog feltámadni, nem, nem, soha!“ Hogy a román sajtó zajosan ünnepelte Titulescut, az megérthető, de örök szégyenfolt marad azokon a gyászmagyarokon, akiknek nevében dr. Réti Imre volt plébános ezért a kirchanásért táviratban üdvözölte Titulescut.

A liberális párt elnyomó politikája a politikai pörök özönét zúdította, legtöbbször alaptalanul a magyarság vezetőire s ugyanakkor a cenzura és ügyészség védelme alatt Octavian M. Dobrota, aki tanári oklevél nélkül a székelyudvarhelyi áll. liceum igazgatója volt, a Székelyföld szívében megjelenő lapjának 1937 november 12-iki számában, a romániai magyaroknak

Szen-Bertalan éjszakát helyez kilátásba... s azzal fejezi be, hogy „a magyar viperák közt szét kell taposni és máglyára kell küldeni őket.“ A Magyar Párt bűnvádi feljelentést tett Dobrota ellen, de az ügyészség az eljárást beszüntette. A Kolozsváron „Hazafias Mozgalom“ címen létrejött újabb szervezet pedig olyanokat követelt, hogy sajátítsák ki a kisebbségek birtokait s új párt alakítással szakítsák el a székelységet a magyarságtól.

A nemzetközi politika megváltozott s mikor már a gazdasági helyzet javulni kezdett, megbukott a parlamentárizmus. A király a „Nemzeti Keresztény Párt“-ot bízta meg a kormány alakítással, melynek vezetői Goga és az antiszemita Cuza voltak. A parlamenten kívüli kormány rövid élete után Románia eljutott a rendi államformához. A foglalkozási rendek képviselői nem politikusok, hanem szakemberek voltak. Az új alkotmány a király kezébe diktátori hatalmat adott, a parlament pedig rendi alapokra fektetve jelentéktelen ratifikáló intézménnyé zsugorodott (203). Az új alkotmány semmi jót nem ígért a kisebbségeknek s ezeket titokban csak az vigasztalhatta, hogy ez a zűrzavaros felfordulás a vég kezdete. A koronatanács megnevezésének idején a politikai pártokat s így a Magyar Pártot is feloszlatták. A Magyar Párt vezetői azonban továbbra is igyekeztek a magyarság ügyeit magán úton is képviselni.

Az u. n. *front-törvény* megalkotása után a németek egységesen beléptek a frontba. Az előljáró példát követni kellett s tárgyalások után a Nemzeti Ujjászületés Frontjába az egész magyarság belépett. A Magyar Népközösség alakuló gyűlését Kolozsváron 1939 február 11-én tartotta. Kijelölték a vezetőket. Nem a legmagosabb, de lényegében a legfontosabb főtítkári állást a fiatal, kiváló képességű dr. *Mikó Imrével* töltötték be s azután a *Magyar Népközösség* „működött, ahogy tudott“ s ahogy hagyták. A feladatokat papíron kijelölték, de maga a rendkívül tevékeny főtítkári beismeri, hogy: „A front szervei azonban sohasem fejtettek ki komoly működést s az irányítást a kormány tartotta a kezében.“ (228 l.) Romániában sohasem volt igazi parlamentárizmus, az 1939-iki utolsó parlament, amint Mikó Imre említi „a paródia paródiája“ volt. Képviselőjelölt csak az lehetett, akinek erre a front direktóriuma a felhatalmazást megalta. (233 l.) Tilos volt a választási propaganda, „a Népközösség tagozataihoz pontosan kiment az utasítás, hogy melyik magyar és német jelöltre kell szavazni“ (234 l.) a színjátásban. Szerző sziszifuszi küzdelemnek nevezi a Magyar Népközösség munkáját (240 l.) s csakugyan elől tűz, hátul víz között, kétfelé figyelőállásban, kellemetlen munkát kellett végezniök, mert a tisztviselők tömeges áthelyezése a kész engedelmesség korszakába is folyt,

bár kisebb sikereket is tudnak felmutatni, de az elért eredmények mellett újabb sérelmek támadtak. Célaltalan kísérletezés után a front feloszlott s helyette a „Nemzet Pártja“ címen, a király vezetése alatt új politikai szervezetet alakítottak, de az ebbe való belépésre nem került sor, mert Erdély egyrésze nem-sokára felszabadult.

Ezekben foglalhatjuk össze Mikó Imre hatalmas munkájának rövid tartalmát.

Megszépíteni az „átvészelt“ idők eseményeit és embereit, ez az ideális szemlélet vonul át dr. Mikó Imrének egész alapvető munkáján — I. G. Ducáról azt írja Mikó Imre, hogy „a liberális párt utolsó európai vonalú politikusa volt“. Ez a megállapítás is Mikó Imre túlságos ideáлизmusának tudható be, mert a balkáni színezet a legnagyobb liberális politikusoknál is elő-elő tűnik, s ez magyarázza meg a nyugateurópai esz-közöökkel küzdő magyar politika sikertelenségét. Nem hibáztatjuk Mikó Imre ideáлизmusát, mert a reális történelmi szemlélethez még nincs meg a kellő történelmi távlat. A főszereplők nagyrésze még él, s ki akarna szembe szállni és annyi és annyi élő sértett hiúságot ellenségévé tenni.

Mikó Imre joggal kifogást emel a mártir szemléletért, a mártir csinálásért s közben ő maga is beleesik rózsaszínű szemüvegén át abba, hogy mártirrá tett könyvében olyant, aki arra legkevesbbé sem szolgált reá.

Illusztris szerzőknek ezt a mondatát, hogy: „Az irodalom és politika különben mindig külön vágányon haladt Erdélyben.“ Nem tartjuk olyannak, ami fedné a történelmi igazságot. Különösen a „mindig“ szó ellen emelünk kifogást, most, hogy a 22 évi küzdelem alatt az írók nagyrésze csakugyan külön vágányon járt, azt magunk is elismerjük. Minden időben voltak hazafias írók, de hazafiatlanok is akadtak. Különben a 22 év alatti íróink között nem annyira politikai, mint inkább világnézeti különbség volt. Ha voltak is kiváló írók, akik egyéni keserőséggel telve itt hagyták szenvedő társaikat, hitsorsosaikat, a magyarságra ez nem volt halálos, mert maradt nekünk egy Reményik Sándorunk, Nyirő Józsefünk, Gyallay Domokosunk és még sokan, névtelen hősök, akik sikerrel írtak, dolgoztak a magyar nemzeti öntudat ébrentartásáért.

Ez a szépen megírt munka megállapításaiban, színeiben idővel változni fog, több szereplőnek más jellemvonása domborodik majd ki, de ennek alá van vetve minden történelmi alkotás, azonban így is a román imperium korára mindig értékes és alapvető alkotás lesz, ami megérdemelt jutalma a szorgalmas és tehetséges kiváló írónak. Az egész munka folyékony, világos stílussal van írva, melegen ajánljuk mindenkinek elolvasásra.

P. Szentmártoni Kálmán.

KÜLÖNFÉLÉK.

OLVASÓINKHOZ. Isten jóvoltából a „Keresztény Magvető“ 74-ik évfolyamát indítjuk útjára. Nehéz viszonyok között indulunk. Még súlyos megpróbáltatások várnak reánk. De Isten után reméljük, hogy a múltak viharában megedződött folyóiratunk megbírkózik a jövő megpróbáltatásaival is. Nekiünk más kívánságunk nincs, minthogy a nyomdai költségek befolyjanak olvasóinktól. Eddig is az egyházszertet és vallásos buzgóság élte e lapot. Ma sem üzleti vállalkozás. Belőle senkinek egy fillér jövedelme sincsen. Bármennyire emelkednek napról-napra a papírárak és nyomdai költségek, mi mégis megmaradunk a régi előfizetések mellett. De arra kérjük olvasóinkat, hogy azt minden külön szorgalmazás nélkül beküldeni szíveskedjenek.

Szerkesztőség.

ÚJ TEOLÓGIAI MAGANTANÁR. Lőrinczy Géza volt bukaresti lelkész, miután a bécsi döntés következtében hívei nagy részben elhagyták a román fővárost, felszámolta egyházközségét, ahol éveken át lelkes missziói munkát végzett, s maga is visszatért hazánkba. Itt tovább folytatta korábban megkezdett tudományos munkásságát s f. év január 28-án az újszövetségi szakcsoport tárgyaiból teológiai tanári vizsgát tett. Gratulálunk fiatal lelkész-társunknak s neki még sok sikert kívánunk. Most egyelőre arra kapott püspöki megbízást, hogy Nagybánya és vidékére telepedett híveket felkeresse, összeírja és pásztorolja.

SZABÉDI SZÉKELY LÁSZLÓ KITÜNTETÉSE. A fiatal erdélyi költő, aki az U. Irod. Társ.-nak is tagja, abban a kitüntetésben részesült, hogy a Baumgarten irodalmi alapítványból 2000 pengő jutalmat kapott. Örvendünk e szép kitüntetésnek s a fiatal költőnek még sok szép sikert kívánunk.

FELHÍVÁS A KERESZTÚRI VÉNDIÁKOKHOZ. A keresztúri Alma Mater szól Hozzátok az új idők új kívánalmai szerint. Az Alma Mater annaleszei hálás elismeréssel bizonyítják, hogy Ti a román megszállás idején példa nélkül álló szeretettel és áldozatkészséggel tartottátok meg a székelykeresztúri Alma Matert és nagyszerűen támogattátok a székely-unitárius ifjúságot tanulásában. Éppen ezért most is teljes bizalommal és jóreménységgel kérjük a keresztúri vendiákokat, hogy a Berde-Bizottság nagyszerű akciója keretében egy új, erős nemzedék nevelése érdekében minden jó keresztúri vendiák hozza

meg tehetsége szerint a maga áldozatát és a Székelykeresztúri Gimnázium Igazgatóságához küldje el a Berde-Bizottság céljaira szánt adományát. Egy székely diák évi tanulmányi költsége 600 pengő. Intézetünk ma is a székely unitáriusság védőbástyája. hogy benne minél több erős ifjú harcost nevelhessünk, segítsétek mindnyájan anyagi erőtökhöz képest a Berde-Bizottságot. Támogassuk mindannyian ezt a nagyszerű nemzet-nevelő célzatú mozgalmat. Jelszavunk legyen: kétszer ad, ki gyorsan ad. Székelykeresztúr, 1942. január havában. A Berde-Bizottság keresztúri csoportja nevében: *Péter Lajos* gimn. tanár, vándiák.

LÁSZLÓ GYULA a kolozsvári főgimnáziumunk ny. tornatanára 1942. január 31-én, 78 éves korában meghalt. Sportkörökben általános ismeretségnek örvendett, ki nemcsak a gyakorlatban, hanem irdalmilag is szolgált a testnevelés ügyét. Mindenkit lebilincselő, előzékeny modorával és szivességével általános közbecsülésnek örvendett. A kolozsvári főgimnáziumnak torna-csapatát több versenyen győzelemre vezette, melynek bizonyossága az a Vándor-lobogó, amelyet ma is szeretettel őriz intézetünk. Ezenkívül a leghűségesebb férj, áldott lelkű édesapa és nagypapa a családban, ahol a hála és kegyelet örzi drága emlékét. Neve és emléke élni fog barátai, tanítványai szívében és az intézet történetében. Legyen csendes nyugalma.

GYÁSZHIREK. *László János* ny. államvasúti főfelügyelő, a budapesti unitárius egyházközség tb. presbitere 1941. dec. 30-án 70 éves korában Budapesten elhunyt. Az ősi székely unitárius talajból kinőtt, testben és lélekben erős férfi hőiesen küzdött az élet viharával, míg a halál szele hirtelen ledöntötte. Pihenése legyen csendes. — *Balázs Andrásné sz. Balogh Ilona*, Balázs András székelyderzsi lelkész felesége élete 61-ik, házassága 38-ik évében 1941 dec. 18-án elhunyt. Egy nemesen munkálkodó, melegen szerető, igaz keresztény lelkületű nő távozott az élők sorából. Teljesítette az ígét: „Munkálkodjatok, amíg nappal van...” Kincse volt: „az igaz szeretet, mely nem fogy el soha.” Nyugalma legyen csendes. — *Tanka Károly* volt kövendi birtokos, az aranyostordai Unitárius Egyházkör felügyelő gondnoka 1942 január hó 7-én kolozsvári lakásán hirtelen elhunyt. Nemeslelkű, melegszívű magyar férfiú volt. Szerette a földet, hazáját, az embereket és az életet. Ahítattal tudott zsoldárt énekelni és imádkozni. A küzdelemben elfáradt, számára az élet láthatára beborult s most örökidőkre pihenni tért. Pihenjen csendesen.

Szerkesztésért felel: **Vári Albert.**

Felelős kiadó: **P. Szentmártoni Kálmán.**

„Pallas” könyvnyomda Kolozsvárt, Bólyai-utca 7. sz. Telefon: 11-58.

Felelős vezető: **Kahlfürst Imre.**